

NEVELÉSTÖRTÉNET

„NEVELÉSI ÉS TANÍTÁSI TERV Ő CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI FENSÉGE, FERENC KÁROLY ŐMÉLTÓSÁGA SZÁMÁRA. BÉCS 1809 MÁRCIUS HAVÁBAN” FORRÁSKÖZMLÉS

Nemes Ildikó

Összefoglaló:

A Görög Demeter által 1809-ben írt nevelési és tanítási terv egyedülálló magyar vonatkozású kordokumentum a főúri nevelés témakörében. A felvilágosodás Európát elárasztó szellemének időszakában kapta a megbízást, hogy a hétéves Károly herceg, a Habsburg-ház jövődóbeli uralkodója számára nevelési tervet készítsen. Munkájában egy széles látókörű uralkodó, hadvezér és diplomata neveléséhez szükséges pedagógiai elveit foglalta össze, amelyek megvalósításához gyakorlati útmutatót is adott. Ebből kiderül, hogy Görög korának egyik legmodernebb gondolkodású pedagógusa. Modern pedagógiai elméleti tudással rendelkezett, ismerte Campe a gyermeki lélektanról írt útmutatóját, és nem állt tőle messze Rousseau nevelésről alkotott elképzelése sem. Ugyanakkor nem hagyhatta figyelmen kívül az uralkodó azon kívánságát, hogy Ferencet, illetve bármelyik tanítványát potenciális uralkodóvá nevelje.

A tanításban a fokozatosság elvét vallja, a tudományos ismeretek mellett a praktikumra is hangsúlyt helyez. Egyaránt fontosnak tartja az elme nevelése mellett a testi és erkölcsi nevelést. Módszertani szempontból is újat nyújt, hiszen a főúri nevelés addigi, leginkább a jezsuiták által meghatározott tanítási elvei mellett a tapasztalás, a megfigyelés és reflexió is bekerül pedagógiai módszerei közé, és az érdeklődés felkeltését tartja a tanár legfontosabb feladatának. Ugyanakkor nem fél attól sem, hogy kritikus hangot üssön meg, amellyel felhívja a figyelmet arra, hogy az uralkodóházak leszármazottai rangjuk tudatában gyakran visszaélhetnek hatalmukkal, és ez alkalmatlanná teheti őket az uralkodásra. Görög tehetségét és pedagógiai kvalitásait mi sem bizonyítja jobban, mint

hogyan neveltjéből, Ferenc Károlyból korának kimagasló karakterű politikusa vált. Írásomban, amely alapvetően forrásközlés, a nevelési terv magyar fordítása, Görög Demeter életének és főbb tevékenységeinek rövid összefoglalóját is adom.

Kulcsszavak: pedagógiatörténet, főúri nevelés, felvilágosodás, nevelési terv, módszertan

Abstract:

The educational and teaching plan written by Demeter Görög in 1809 is a unique contemporary document concerning Hungarian aristocratic education. When the Age of Enlightenment dominated Europe, he was commissioned to prepare an educational plan for the seven-year-old Prince Ferenc Károly, the future ruler. In his work, he summarized the pedagogical principles necessary for the education of a broad-minded ruler, general and diplomat, for the implementation of which he also gave a practical guide. It reveals that Görög was one of the most modern-minded educators of his time. He was aware of pedagogical theories, he knew Campe's guide on child psychology, and Rousseau's idea of education was also not far from his views. However, he could not ignore the ruler's desire to raise Ferenc Károly or any of his students into a potential emperor. In teaching, he adheres to the principle of gradualism, and in addition to scientific knowledge, he also lays emphasis on practice. He offers something new from a methodological point of view as well, since beyond teaching principles defined by the Jesuits, experience, observation and reflection are also included in his pedagogical toolbox. According to him, arousing interest is the most important task of a teacher. At the same time, he is not afraid of striking a critical tone, and doing so draws attention to the fact that future heirs aware of their rank, can often misuse power, and so become unsuitable for a ruler's position. Nothing proves Görög's talent and pedagogical qualities more than his protégé, Ferenc Károly, who became an outstanding politician of his time. In my article, which is basically a kind of source communication, along with the Hungarian translation of the educational plan mentioned above I also give a brief summary of the life and main activities of Demeter Görög.

Keywords: history of pedagogy, aristocratic education, enlightenment, educational plan, methodology

Görög Demeter (Demetrius Görög) élete és nevelői tevékenysége

Görög Demeter a magyar felvilágosodás korának egyik kiemelkedő alakja volt. Irodalomszervező, hírlap- és térképkiadó, a Bécsi Magyar Tudós Társaság egyik neves személyisége, fiatal és tehetséges rézmetszők

mecénása, valamint élete utolsó évtizedében grinzingi szőlészgazda és az ampelográfia (a szőlőfajták leírásával és rendszerezésével foglalkozó tudomány) kiváló ismerője.¹

Már fiatalkorában főúri magánnevelőként kereste kenyerét, később a császári udvarban Ferenc Károly trónörökös nevelője lett, ahol munkája elismeréséül megkapta az udvari tanácsosi kinevezést.²

1760. november 4-én született Hajdúdorogon. Bár családja címeres nemeslevéllel rendelkezett, mégsem voltak tehetősek. A nemeslevelet II. Rákóczi György erdélyi fejedelemtől kapták a 17. században, később áttelepültek Dorogra, ahol az első hajdúösszeírásban, 1702-ben, már szerepelt a nevük.³

A fiatal Görög Demeter tehetségére a hajdúdorogi plébános, a későbbi munkácsi püspök, Bacsinszky András (1732–1809) figyelt fel. Az ő támogatásával tanulhatott Görög Debrecenben, Ungváron, Nagyváradon, majd a bécsi egyetem filozófiai fakultásán.⁴

1787-ben pártfogója javaslatára a királyi kancelláriánál próbált írnokként elhelyezkedni, ahol azonban elutasították, mondván, nehezen olvasható az írása. Görög hozzákezdett a szépírás gyakorlásához, s kora egyik legkiválóbb kalligráfusává vált.

Mivel nem jutott a kancelláriában álláshoz, a kor gyakorlatának megfelelően bécsi magyar nemesi családoknál vállalt tanítói állást. Mentora, az akkor már munkácsi püspök Bacsinszky András többször járt Bécsben, és kapcsolatban állt a Kolonich családdal, akikhez beajánlotta Görögöt nevelőnek. Így lett 1787 és 1795 között Kolonich László nevelője.⁵

1795-ben újabb megtisztelő felkérést kapott. Esterházy Pál (1786–1866) nevelésére kapott megbízást, akinek neveltetésétől egyaránt sokat várt a család és a haza.

Esterházy II. Miklós (1765–1833) jó hírű, művelt nevelőt keresett fiának, aki mellesleg szellemes társalgó és magyar anyanyelvű kellett hogy legyen.

Esterházy azért akarta mindenképpen magyar anyanyelvű tanárral taníttatni a gyermekét, mert szerinte fiának semmiképpen sem szabad elfelejtene a magyar nyelvet, hiszen az a „haza nyelve”. A család minden tagja elismerően szólt Görögről, különösen Esterházy Pál nagyanyja be-

¹ Gazdag életútjáról (többek között) lásd: Márton József (1834): *Görög Demeter életleírása, és a magyar irodalomra előmozdítása által, valamint a nevelés pályáján szerzett érdemei*. Druckerei Haykul, Bécs; Zvara Edina (2016): *Egy tudós hazafi Bécsben: Görög Demeter és könyvtára*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest; Molnár József (1975): *Görög Demeter (1760–1833)*. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok, Debrecen.

² Mikó Pálné (1986): Görög Demeter a császár udvarában. *Magyar Könyvszemle*, 102. sz. 91–98.

³ Zvara Edina: i. m. 18.

⁴ Uo. 19.

⁵ Zvara Edina: i. m. 42.

csülte különösen sokra, de leginkább maga a tanítvány lelkesedett érte. Nemeslelkű hazafinak és melegszívű embernek tartotta, akit hajtott a vágy, hogy mindig jót cselekedjen és maradandót alkosson.

Görög közel hét évet töltött el tanítványával Kismartonban (Eisens-tadt) és Bécsben.⁶

1802-ben újabb, igen megtisztelő megbízást kapott, a császári udvarba hívták József főherceg nevelőjének.

Valószínűleg Mária Karolina nápolyi királyné (1752–1814) vette rá vette rá vejét, Ferenc császárt (Habsburg–Lotaringiai Ferenc, 1768–1835), hogy Görögöt bízta meg gyermekei tanításával. Feltehetőleg egy laxenburgi nyári gyerekzsúr alkalmával figyelt fel a nápolyi királyné Esterházy Pál jólneveltségére, és miután megtudta, hogy ki a nevelője, többször magához hívatta, hogy nevelési elveiről és tanítási módszereiről kérdezze.⁷

Görög Demeterre eredetileg a trónörökös, József herceg nevelését bízták, akinek sajnálatos, 1808-ban bekövetkezett korai halála után egy rövid időre Ferdinánd trónörökös mellé került. Egy évre rá Ferenc Károly főherceg nevelésére kérték fel. 1824-ig maradt a császár szolgálatában.

Igazi szenzációnak számított, hogy a császár magyar tanítót választott gyermekeinek. Görög kortársainak és a magyar felvilágosodás nagyjainak meglátása szerint jó lehetőség adódott ezzel az egész magyar nemzet számára, hogy az uralkodó Habsburg-nemzedék trónörököse a magyar nemzet iránti „jóindulatban” nevelkedhessen.⁸

A császári udvarban töltött időről azok a levelek tanúskodnak, amelyeket Görög írt az uralkodó párnak gyermekeik fejlődéséről, jelleméről, tanulmányi előmenetelükről, és számos eseményről, amelyek a neveltjével tett utazások alatt történtek.

Görög több nevelési tervre is dolgozott, az első húszoldalas volt és József főherceg számára készült, a másodikat (Erziehungs und Unterrichts-Plan für Seine Kaiserlichen Königlichen Hoheit den durchleuten Erzherzog Franz Karl), amely közel 160 kézzel írott oldal terjedelmű, és az alábbi fordítás alapjául szolgált, 1809-ben nyújtotta be az uralkodónak.⁹

Az uralkodó által megfogalmazott utasításban, amelyet Görög számára személyesen, mint apa és uralkodó fogalmazott meg (Instruktion für den Demetrius Görögh für die Erziehung meines Sohnes Joseph) az általa kiválasztott nevelő iránti bizalmáról vall: *„Hízelgő számomra, hogy az önről beszerzett tájékoztatás nyomán önben találtam meg azt a férfit, aki alkalmas e feladat ellátására. Nagyobb bizonyítékát bizalmamnak nem adhat-*

⁶ Mikó Pálné: i. m. 91–98.

⁷ Uo. 91–98.

⁸ Zvara Edina: i. m. 47.

⁹ Mikó Pálné: i. m. 91–98.

tam volna, mint azt, hogy önre bízom Fiam nevelését. Minekutána Fiam, mint minden apának az övé, nagyon a szívemhez nőtt, rendkívül fontos Nekem, hogy jó nevelést kapjon [...] azt várom el öntől, hogy teljes buzgalmával és igyekezetével kizárólag ennek a rendkívül fontos ügynek szentelje magát.”¹⁰

Görög huszonkét évig maradt a császári udvarban, és mindvégig élvezte a császár bizalmát. Nevelőből (Erzieher) később előlépett a nevelést irányító testület vezetőjévé, „Vorgesetzter” lett, és megkapta az udvari tanácsosi (Hofrat) kinevezést is.¹¹

22 évig volt Ferenc Károly nevelője, utána nyugállományba vonult, majd az udvar kívánságára összeházasodott Josephin Hillerrel.¹²

Hátralévő éveiben a szőlészetnek szentelte idejét, és az ampelográfia kiváló művelője lett, grinzingeri szőlőskertjében maga is számos szőlőfajta meghonosításával foglalkozott.¹³

Sajnos elhatalmasodó betegsége megakadályozta abban, hogy a szőlészetben tett megfigyeléseiről szóló összefoglaló munkáját (*Azon sokféle Szőlő-fajoknak lajstroma*, Bécs, 1829) tovább tökélesítse.

1833. szeptember 5-én hunyt el Bécsben, a Mariahilf 40-ben, az egykori Esterházy-palota állott itt akkoriban.¹⁴

Márton József egykori kollégája és támogatója így búcsúzott tőle:

„Ahonnan egy részről az ő elvesztésén érzett fájdalmam, más részről sok jeles érdemeinek tudása vezérletté tollamat, midőn 1833-ban szeptember 5-dikén történt halála felől szomorú jelentésemet hazámfiához ezen sorokon kezdettem. Eltűnt egy fénylett csillag tudományos egünkről, Elhunyt a nevelők a egy haza díszé GÖRÖG!”

Nevelői tevékenységén kívül egyéb tudományterületeken is maradót alkotott. Bécsbe érkezése után folytatta annak az irodalomszervezői és felvilágosító, hazafias tevékenységnek a hagyományait, amelyet még a híres testőrök – többek között Bessenyei György – kezdtek és műveltek Mária Terézia udvarában.

Nevéhez fűződik a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című hírlap kiadása és terjesztése, amellyel a magyarországi és a magyarul tudó bécsi olvasóközönséget szándékozott a világ, Európa és a Monarchia eseményeiről tájékoztatni, irodalmi és tudományos témákban hirdetett pályázataival, valamint magyar írók és költők műveinek megjelentetésével pedig művelni igyekezett népét.¹⁵

¹⁰ Uo.

¹¹ Zvara Edina: i. m. 49.

¹² Molnár József: i. m. 3.

¹³ Simon András: *Görög Demeter gyűjtő és rendszerező munkája a szőlőfajták tekintetében a 19. század első feléből*; www.kjnt.ro/szovegtar (letöltés dátuma: 2023. 05. 12.)

¹⁴ Sterbe-Register – Matricula adatbázis; Zvara Edina: i. m.

¹⁵ Kókay Gy. (1983): *Görög Demeter. Honismeret*, 11. évf. 6. sz. 12.

Az 1790-es évektől erősödő cenzúra azonban igen megnehezítette munkájukat, és lapjukat azután *Magyar Hírmondó* címen adták ki, népművelő szándékukon azonban nem változtattak.

Mivel főúri udvarokban végzett nevelői tevékenysége során sokat utazott tanítványaival, és tapasztalta, hogy mennyire hiányosak és rosszul szerkesztettek Magyarország vármegyéinek térképei, elhatározta, hogy kijavíttatja és esetleg újraserkesztetteti azokat, majd összefűzve, egy atlaszban (*Atlas Hungaricus*) – Magyar Átlás az Magyar, Horvát és Tót országok Vármegyéji, s Szabad Kerületei a határ és a határ őrző katonaság vidékének közönséges és különös tábláji – ki is adja őket.¹⁶

Ennek óriási gyakorlati és térképtörténeti jelentősége volt, hiszen a korábban készült úgynevezett I. Katonai Felmérés térképei nem voltak hozzáférhetőek az utazók számára, és nem is javították őket elkészítésük óta.

Görög maga nem rendelkezett semmilyen végzettséggel, amely a térképkészítéshez szükségeltetett, főúri tanítványaival tett utazásai során fogant meg benne a vágy, hogy egy atlaszban összefoglalja és kiadja a magyar vármegyék térképeit, amelyeket egyébként folyóiratának előfizetői ingyenes mellékletként kaphattak meg. Ők maguk nem végeztek felmérési munkálatokat, de beszerezték az akkori idők legmodernebb térképeit és magyar nyelven írt, korrigált és kicsinyített metszeteket szerkesztettek belőlük.¹⁷ Görög külön erre a célra egy *institutomot* állított fel a bécsi Esterházy-palotában, amely a vállalkozás végéig, 1811-ig működött, a legutolsó időkben azonban már nélküle.¹⁸

Itt általa képzett és fizetett mérnökök és rézmetszők dolgoztak, a térképkiadáshoz szükséges pénzt pedig mecénatúra alapján teremtette elő. Legfőbb támogatója Festetics György, Széchenyi Ferenc, Esterházy Antal és Pálffy Károly volt.¹⁹

Udvari nevelői pozíciójának köszönhetően valószínűleg, hogy az Udvari Haditanács összevetésre átadta a „józsefi” felmérés szelvényeit, amelyek a legrészletesebb térképészeti felmérések alapján 1763 és 1787 között készültek.²⁰

Hírlap- és térképkiadói tevékenységét abba kellett hagynia, amikor a császári udvarba szólították nevelőnek.

Mikó Pálné feltevése szerint I. Ferenc választása talán azért esett Görög Demeterre – akinek egyébiránt a titkosrendőrségtől az udvarnak

¹⁶ Farkas Réka (2018): *A Görög–Kerekes atlasz vármegyei térképeinek adatbázisa és webes megjelenítése*. Diplomamunka, ELTE Informatikai Kar, Budapest.

¹⁷ Klinghammer I. (2001): *A magyar térképészet Mikoviny Sámuelről Lipszky Jánosig. OSZK-Osiris Kiadó*, Budapest. 5–10.

¹⁸ Dr. Nagy Júlia (1977) A “Magyar Átlás”. *Földrajzi Értesítő*, XXVI. évf. 3–4. füzet, 403–438.

¹⁹ Márton József: i. m. 19–25.

²⁰ Dr. Ecsedi István (1912): *Karacs Ferenc térképmetsző élete és művei (1770–1838)*. Debrecen Sz.Kir.Város Könyvnyomda-Vállalata Debrecen.

szállított információk szerint ismert volt elkötelezettsége a felvilágosodás eszméi iránt, és aki kapcsolatban állt a „főnemesi hazafias ellenzék”-kel és a kivégzett magyar jakobinusok egyikével, Hajnóczy Józseffel – hogy így „elnémítsa” a bécsi *Magyar Hírmondót*, amelynek Görög szerkesztője volt, és ezáltal megszüntesse a felvilágosodás eszméinek további terjesztését. Görögnek le kellett mondania az újság szerkesztői posztjáról, lemondása egyben a lap megszűnését is jelentette.²¹

A forrás

„Ferenc Főherceg Ő császári Fensége hatodik életévének betöltésével elérkezett a gyermekkor végére. A hetedik életév kezdetével belépett a fiúkorba, amikor a valódi nevelés és tanítás kezdődik. Ebben a tekintetben kötelességemnek tartom, Felség, hogy elgondolkodjunk fenséges tanulónk, Ő Fensége jövőbeni képzésén, ezért a legnagyobb alázattal terjesztem Ön elé nevelési tervemet betekintésre és jóváhagyásra.

Eddig a legnagyobb figyelmet a Főherceg fizikai adottságainak szenteltük. Alapos megfigyelésünk örömteli eredménye, hogy az isteni gondviselés Ő császári Fenségét kiváló természeti adottságokkal ruházta fel.

A Főherceg erős és jó testfelépítésű, elméje szerencsés képességeket rejt, szívében pedig olyan érzelmek lakoznak, amelyek nem kis reménnyel kecsegtetnek.

Csak rendkívül élénk természetét – amely néha heves kitörésekre és ellenállásra készíti – kell óvatosan kezelni és néhány rossz szokását kell hathatósan, de gyökelestől kipusztítani.

Ilyen körülmények között lehetséges az oktatás művészetének a Főhercegre tett hatását kiszámítani és képzésére olyan határozott, szigorú tervet készíteni, amelyről elbízhetjük, hogy erőfeszítéseink meg is fogják hozni a várt eredményt.

Az elme képzése

Feltételezve, hogy jeles tanítványunknak hat és tizenhat éves kora között kell megkapnia azokat a magasabb képzéshez és az Ő magasztos hivatásához szükséges felkészítő ismereteket (és hogy értelmét csiszolnunk kell), az a véleményem, hogy a tanításnak-nevelésnek ebben a szakaszában Ő birodalmi Fenségét meg kell ismertetni az emberi ismeretek főbb tárgyainak alapjaival, úgy, hogy a tizenhatodik évének végén Őfensége

- 1. nemcsak a német, a latin és a francia nyelvben, de az olaszban, a magyarban és a cseh nyelvben is megfelelő nyelv- és íráskészséggel rendelkezzen, mindegyik nyelven magát helyesen, határozottan, tisztán és kellemmel ki tudja fejezni, mert akkor nem fognak hiányozni belőle*

- azon erények, amelyek annyira nélkülözhetetlenek egy hercegnek, hogy megnyerje azok szívét, akikkel kapcsolatba kerül*
- 2. ismerje az alkalmazott és gyakorlati matematikát olyan mértékben, amennyire azt majd leendő pozíciója megköveteli*
 - 3. a fizikát, a kémiát és a természettörténetet, különösen, ha kapcsolatban áll nemzeti kereskedelmünkkel, magát a kereskedelmi ismereteket, amely magában foglalja a mezőgazdaságot, a kézműipart és kereskedelmet, pontosan ismerje*
 - 4. ismerje az ember külső és belső tulajdonságait, különösen, ami az emberi karakterisztikát illeti, valamint a filozófiai tudományokat, ahogy azok az egyetemen előadatnak*
 - 5. az ékesszólás és stílus művészetében, a klasszikus irodalomban, különösen az antik irodalomban, a rajzban és a zenében*
 - 6. a statisztikai földrajzban és a világtörténelemben, különösen az uralkodócsalád és birodalmának (örökös államainak) külön történelmében és az európai államok történetében járatos legyen.*

Ez az előkészítő tudás lenne az az alap, amelyre Ő császári Fensége további (tizenhat éves kora utáni), a politikai és katonai tudományok terén való képzésekor, valamint egyetemi tanulmányaiiban is a legjobb eredménnyel építhetne.

Ő császári Fenségének szellemi-intellektuális nevelésében ezt a célt szeretnénk elérni. A tantervet, amelyet alább ismertetek, és amely a Főherceg különböző oktatási szinteken való előrehaladását szolgálja, az úgynevezett bővítő módszer alapján készítettem, ami azt jelenti, hogy az első kurzusok alkalmával minden tantárgyból az alapismereteket gyűjtjük össze, a második és a harmadik kurzusban ugyanezeket bővítjük és sokszorozzuk, az utolsóban pedig tökéletesítjük és befejezzük azokat, és végül szisztematikus egészben egyesítjük.

Ami Őméltósága elméjének művelését illeti, törekvésünk nem csupán arra irányul, hogy fenséges tanítványunk tudományos ismereteit bővítsük, hanem (és legfőképpen) arra, hogy az egészséges, józan ész használatára megtanítsuk, hiszen ez utóbbi sokkal fontosabb jövőbeni hivatása szempontjából, mint az előbbi, és az államférfi és a tábornok tehetsége nagyrészt ettől függ.

Az erkölcsi és a fizikai nevelés kérdésében az egymást fokozatosan követő haladás mértéke olyan sok évre előre és olyan pontosan nem határozható meg, mint az intellektuális nevelésnél, mivel itt számos olyan tényező van, amely nem függ sem a szülőktől, sem a tanítótól, hanem csakis Ő császári Fensége lelki alkatától, amely, mint tudjuk, a fiú- és ifjúkor különböző periódusaiban nagyon gyakran meglepetésszerűen változhat.

Következésképpen jelen terv, amelyet a legnagyobb alázattal helyezek Fenséged lába elé, pusztán a Főherceg első, vagyis elemi kurzusát, tehát a hetedik és a nyolcadik évet foglalja össze.

Az oktatás tárgyai ezekben az években: elemi ismeretek és a józan ész használatának alapjai.

Olvadás, írás, nyelvek

Ami a nyelveket illeti, ebben az időben arra fordítanánk figyelmet, hogy Ő császári Fensége az olvasást nyomtatott német könyvekből, valamint német és latin betűkkel írott kéziratokon gyakorolja. Ehhez mi választunk szöveget: erkölcsi tartalmú írásokból, életbölcseleti szabályokból vagy mindkettőt tartalmazó mesékből. Vagy étrendi tanácsokat, történelmi elbeszéléseket és végül természettörténeti megfigyelésekről (például a madarak, a halak, különböző négy lábúak sajátosságairól) szóló szövegeket adnánk, amennyiben ezek egy hat-hét éves herceg számára érthetőek. A történelmi példákat figyelemre méltó vagy követendően értékes személyek életéből vennénk, különösen a nagy hadvezérek és államférfiak gyerekkorából, kiváltképpen az éppen uralkodó császárok, mint például V. Károly, I. Miksa, I. és II. József életéből. Önállóságról, testedzésről, baráti beszélgetésekről szóló rövid történeteket választanánk, amelyek feltűznének a Főherceg lelkét, és utánzásra ösztökélnék őt.

Az írás tanítását is kezdjük

Ő császári Fensége úgy kerekíti majd a betűket, mint ahogy azt a jól bevált gyakorlat szerint az iskolákban tanítják, méghozzá először krétával, amelyet, hogy hamar hozzászokjon az író toll vastagságához, egyre vékonyabbra faragunk. Amikor a Főherceg a krétát a kezébe veszi, úgy tartja, mint ahogy a tollat kell. Ugyanezt teszi a ceruzával, és ezzel előre begyakorolja a toll rendes tartását, amelyet mihamarabb a kezébe fogunk adni. Mindig ugyanazzal gyakorlunk, és arra törekszünk, hogy a kéz szilárdsága napról napra erősödjék. Teljesen biztosak lehetünk a jó eredményben, amennyiben a Főherceg hozzászokik, hogy mielőtt a tollat a kezébe veszi, magában elismétli a szabályokat, hogy miként kell a betűket szépen kerekíteni.

Azért, hogy anyanyelvén egyre helyesebben és tisztábban beszéljen, sohasem tartózkodunk attól, hogy amikor megszólal, ne csak a kiejtését javítsuk, de minden hibás kifejezést és nem német szót is. Továbbá arra ösztönözzük, hogy mindenféle meséljen, mindeközben felhívjuk a figyelmét az előtagok és kötőszavak, valamint az igék idejének és módjának helyes használatára.

Mindezeket szem előtt tartva beszélgetéseket kezdeményezünk különféle témákban, hogy a nyelv mindenféle formáját megismertessük vele. Végül a számára kijelölt szakaszok elolvasása segít abban is, hogy kifejezéseket és szófordulatokat tanuljon belőlük. Később felhívjuk figyelmét a különböző típusú szavakra, azok ragozásaira és összekapcsolási módjaikra, ezáltal megalapozzuk a helyesírást és a nyelvtanulást. Mert nagyon fontos, hogy Ő császári Fensége mindig csak a jó és helyes kifejezést olvassa, vagy hallja tőlünk, és arra utasítjuk, hogy ő maga is így beszéljen, így nem fordulhat elő, hogy Őfensége ne egy tiszta nyelvjárási némethez szokjon hozzá.

A főherceg abban a korban van, amelyben gyakorolnia kell a nehéz hangok kiejtését, nemcsak németből, hanem az idegen nyelvekből, franciából, olaszból, csehből és magyarból is; mert később, amikor a beszédképző szervei teljesen ki-fejlődtek, ezt már nem lehet megtenni. Azoknak, akik érettebb korban tanul-

nak idegen nyelvet, ritkán sikerül elsajátítaniuk a helyes kiejtést. Épp ezért most kell gyakorolnia a Hercegnek a magyar GY-t, a cseh szavakat, amelyek csupa mássalhangzóból állnak, és az ilyen nehéz szavakat, még ha esetében nem is arról lenne szó, hogy megtanulja ezeket a nyelveket, csupán csak azért, hogy beszédképző szervei hozzászokjanak a megfelelő kiejtéshez, és sokoldalúak legyenek...

Mivel az egyik nevelőnk olaszul olyan kiválóan tud, mint egy született olasz, az olasz nyelv oktatását is el akarjuk kezdeni idén Ő császári Fenséggel, de nem a nyelvtan tanításával, hanem gyakorlás útján. Részben, mert minden idegen nyelv oktatását a németnek kell megelőznie, részben azért, mert a nyelvtanulás során szerintem a nyelvtannak mindig az utolsó tényezőnek kell lennie. A tanításnak ez a módja megfelel a természetnek, és soha nem téveszti célját. Az egyszerű ember sehol sem tanul annyi nyelvet, annyira gyorsan és jól, mint Magyarországon; viszont ott is pusztán és kizárólag gyakorlás által tanulja meg.

A következő években a Főherceg megtanul olaszul olvasni, majd latin betűkkel írni, később megismeri a német nyelvtan és helyesírás alapjait. Hasonlóképpen tanul majd meg ugyanígy, a gyakorlás által még egy idegen nyelvet, a franciát.

Az olvasás és írás azok közé a tantárgyak közé tartozik, amelyeket a Főhercegnek rendszeres órákon kell elsajátítania, ahol ülni kell, és éppen ezért nem tarthat tovább fél óránál, a későbbi években pedig háromnegyed óránál, nehogy elfáradjon, és hogy ne utálja meg az oktatás merevsége miatt a tanulást. Azonkívül a hosszú ideig tartó ülés nem tesz jót Ő császári Fensége törekény testfelépítésének.

Aritmetika és más matematikai alapismeretek

A Főherceg teljesen egyedi módon, nevezetesen csak alkalmanként és többnyire játékos formában gyakorolja a számolást. Kezdeményezzük, hogy hétköznapi dolgokat számoljon, például almát, diót, saját játékkatonáit, egy másodpercmutatós óra ütéseit. Ezt addig csináljuk, amíg kétségtelen lesz, hogy a számfogalommal 100-ig, majd 500-ig tisztában van, majd folytatjuk a gyakorlást, amíg kétségtelen lesz, hogy Ő császári Fensége 1000-ig biztosan el tud számolni, és hogy Őfensége saját számfogalmait a tényleges számolás során maga alakította ki.

Mikor a Főherceg már a számok olvasásában gyakorlatot szerzett, úgy folytatjuk a gyakorlást, hogy a Főherceg mond nekünk egy számot, amit mi felírunk a táblára, majd azt ő felolvassa. A következőkben ő maga fogja felírni, amikor a számok olvasásában már megfelelő gyakorlatra tett szert.

Fokozatosan haladunk ezzel úgy, hogy először az egyjegyű számokat, majd a kétjegyűeket gyakorolja, és végül azokat, amelyek meghaladják a 100-at és az 500-at, vagyis amelyeket három számjeggyel kell írni. Célunk itt az, hogy Ő császári Fensége fogalmat tudjon alkotni a számok értékéről, és hogy ezáltal

tal előkészíthesse saját ismereteit az aritmetikában való jártassághoz, és hogy minden mechanikusságot elhagyhasson belőle. Éppen ezért nem akarunk sietni, Őfensége csak hadd csillogtathassa a tudását addig, ameddig alapos és tartós tudással nem rendelkezik.

Ezzel a számolási gyakorlattal kombináljuk az előzetes összeadási és kivonási feladatokat is – mindig valós dolgokon gyakorolunk, így óráink ebben az évben nagyon gyakorlatiasak lesznek.

Játéknak állítjuk be a tanulást, hogy például a rézérmék, diófélék, játék katonák és hasonló tárgyak több, kisebb halomba vannak rendezve, és 4, 6, 8, illetve 3, 5, 7, 9 páratlan darabból állnak. Ezek a számok, ott ahol a kupacok találhatóak, fel vannak írva, hogy a Főherceg megjegyezhesse őket. Ezután megkérjük, hogy több kupacot vonjon össze, majd válassza szét őket addig, ameddig Ő császári Fensége képes lesz kisebb számokat összeadni vagy kivonni egymásból. Lassan növeljük ezen kupacok méretét, hogy a Herceget előkészítsük arra, hogy nagyobb számokat tudjon összeadni.

Ezután a kezdet után a tanítás szokásos módjára térünk át; és így rövid időn belül elérkezünk oda, hogy a Főherceg tudjon összeadni kisebb számokat fejben, a nagyobbakat papíron vagy a táblán minden nehézség nélkül – és nem sokkal később kivonni.

A nyolcadik életévében folytatjuk ezeket a gyakorlatokat, azonban leginkább a táblán, mert nagyobb számokkal fogunk dolgozni. A számjegyek helyes kiolvasása és leírása, a hozzáadás és a kivonás bármilyen tetszőleges számmal történhet; a szorzást kisebb számokkal kezdjük, majd fokozatosan folytatjuk bármely tetszőlegessel, és ugyanígy végezzük az osztást is.

Nemcsak a kézügyesség javításához, hanem a geometriai alapismeretek elsajátításához is megismertetjük a Főherceget a vízszintes és a függőleges, a párhuzamos és a ferde vonalakkal, valamint a derék-, hegyes- és tompaszöggel, és gyakoroljuk ezeknek a papíron és az őt körülvevő dolgokon való felismerését is. Megtanítjuk őt, hogy az ilyen típusú vonalakat a vonalzó, a körző és a szögmérő segítségével húzza meg, valamint hogy hogyan jelölje be a szögeket, végül, hogy egy derékszögű négyszöget szerkesszen, és a körzővel köröket írjon le. Ezt a gyakorlatot, amely nagyon szórakoztató, Ő császári Fenségének nyolcadik életévében kiterjesztjük mindenféle háromszögre és négyszögre, valamint a szabályos sokszögekre, és lehetőséget adunk Őfenségének arra, hogy mindenféle következtetést vonjon le a körökből és az egyenesekből álló formák tulajdonságairól, hogy hasonlítsa össze őket, és ezzel a geometriai tudás lényegét gyakorlatilag megalapozzuk nála.

Ezek után megismertetjük Ő császári Fenségét az itt használt mértékegységekkel, súlyokkal és pénzérmékkel. Mivel minden gyakorlati tárgy oktatásában az a tanítási módszer, amely lehetővé teszi, hogy az oktatott tárgyak a diákok keze által formálódjanak meg, határozottan hasznos, a hossz mértékek gyakorlásánál csupán egy col méretét adjuk meg a Főhercegnek, majd azt a feladatot kapja, hogy ezt a méretet tizenkétszer vigye fel egy favonalzóra, majd meg-

mondjuk neki, hogy ennek a hosszának a neve láb; ezután hagyjuk, hogy saját kezűleg mérje ki az ölt.

Ugyanezt a módszert alkalmazzuk a mennyiségek, súlyok és pénzek esetében, és hogy megismertessük őt ezek mindennapi használatával, a boltos–vevő játékot játsszuk vele. Irányításunkkal egyszer ő lesz a boltos, és mi a vásárlók, máskor ő lesz a vevő. Egyszer olyan árukkal kereskedünk, amelyeket lemérnek, mint például kétszersültet Pozsonyból, amelyet nagyon szeret, vagy gesztenyét, mogyorót Tirolból, pecsétviaszt, máskor olyan árukkal, amelyet ki kell mérni, mint például a vászon. Linzi, hamburgi és sziléziai vásznat fog kapni; az egyiket azért dicséri az ember, mert egyaránt finoman és sűrűn szövött; majd felrója hibaként, hogy nem a fonalat fehértették, hanem először szőtték, és utána meszes vízzel kezelték, ezért törékeny. Ezután megegyeznek az árban, majd a kívánt méretet kimérik a könyökükkel, és fizetnek. Az összeget kiszámítják, és mivel mindenféle érmével rendelkeznek, megnézik, hogy túl sokat vagy túl keveset fizettek-e. Végül a visszajárót aprópénzben fizetik vissza. Az arányérzék kialakításán és a gyakorlati számtan gyakorlásán túl a főherceg különféle természetes és mesterséges termékeket is megismer az ilyen típusú játékokon keresztül, valamint azt is, hogyan viselkednek az emberek a mindennapi ügyekben (ez utóbbit csak képeken). Ezek változatos gyakorlatok a józan ész használatához.

A Főherceg zsenge korában az ember szeret játszani. Ezt a vonzalmat különféle célokra használhatjuk ki, így többek között a mechanika ismereteinek megalapozására. Nagyon egyszerű gépek modelljeit adjuk a Főherceg kezébe, engedjük, hogy ő kívánsága szerint játsszék velük, és észrevegye a különféle hatásokat és annak okait. Így a kezébe adunk egy fonalcsevélőt, amelyre az orsról letekert fonalat csévéljük. A herceg mozgásba hozza, felfedezi a működését, szétszedi, majd újra összerakja.

Ugyanígy vászonfonalat készít a kis kötélgyártó kerékkel, és ezekből a finom kötelekből elkészítjük azt a sárkányrepülőt, amelyet majd nyáron, vidéken szeretnénk reptetni. Itt bemutatjuk neki a súrlódás erejét, ahogy a kenderrostok egymáshoz csavarodva egyesülnek és erős kötélzetet alkotnak.

A következőkben odaadjuk neki a kallómalom, a kalapács és húzórendszer stb. modelljét – nyolcadik életévében egy őrlőmalom, fűrészmalom, cséplőmű modelljét, egy súlyokkal hajtott óraművet, egy szivattyúskút, egy szövőszék stb. modelljét, hogy a Főherceget rávegyük, hogy odafigyeljen a gépek játékára. Mindet tudnia kell majd megfelelően használni, így tényleg ütögetni, döngölni, fűrészelni vagy nyújtani kell, amikor mozgásba hozza őket. A herceget kíváncsivá teszi, pontosabban fel akarja tárni a mozgás okát, meg akarja ismerni a gép felépítését és azt, hogyan kapcsolódik minden egymáshoz; egyszóval szétszedi és újra összeszereli őket. Ahol lehetséges, mi megnevezzük az alkatrészeket, és felhívjuk a figyelmét sok kapcsolódó dologra. Ha észrevennénk, hogy valamire nem figyelt eléggé, megnehezítjük a játékot, hogy kénytelen legyen felkutatni a probléma okát a nevezett részekben.

Természettudományi alapismeretek

Általánosságban elmondható, hogy az a tudás a lelegevenebb és leghasznosabb, és a leginkább az ébreszti fel és táplálja az egészséges elmét, amelyet a tanuló saját megfigyelései és gyakorlati munkája révén sajátít el. Ezért mindent megteszünk annak érdekében, hogy ahol csak lehet, a Főherceg a dolgok használata és feldolgozása révén ismerje meg azok lényegét. Így játékká és szórakozássá válik számára a tanulás, ez mérsékli az iskola komolyságát; így a siker összehasonlíthatatlanul nagyobb, mintha ugyanazt könyvekből vagy pusztán szóbeli előadások során tanítanánk neki. Képeskönyvet csak vonakodva és csak szükség esetén használunk, mert az csak a tárgy egyik oldalának, nevezetesen a képen láthatónak enged egyfajta holt nézetet, az élő nézetet pedig csak magában a természetben és legfőképpen a dolgok használata közben alkothatjuk meg.

A mi feladatunk, hogy kiválasztjuk a témát, és alkalmat teremtünk a Főherceg spontán figyelmének felkeltésére és irányítására.

*Például amikor a Főherceg szórakozás céljából rézmetszeteket világít meg, megragadjuk az alkalmat, hogy beszéljünk a különböző színekről, átlátszatlan és áttetsző, ásványi és növényi színekről. Elmondjuk és egyben megmutatjuk elkészítésüket, ahol lehetséges; úgy mesélünk a gumiról, hogy hagyjuk feloldódni a vízben, és legalább rézmetszeten megmutatjuk neki a fát, amelyből származik. Mesélünk a fából kiváló gyantákról, sőt a kámforról is, és megígérjük, hogy Schönbrunnban az első adandó alkalommal megmutatjuk neki a kámforfát (*taurus camphora*), ahogyan megmutattuk neki a kávéfát és a cukornádat is. Emellett mindig ügyelünk arra, hogy kéznél legyen a dolog, amelyről éppen beszélünk, hogy megmutassuk Neki, amikor a kíváncsisága a tetőfokára hág. Ezt az alkalmi instrukciót használjuk mindazon ismeretek megszerzésére, amelyeket a Főhercegnek a természet és az ember tanulmányozásának tárgykörében kell megszereznie. Az évszakok és a természet által adott lehetőségeket követjük ezen a téren.*

Nyáron főleg a szabadban vagyunk, és az őshonos fákkal és bokrokkal foglalkozunk, amennyire ez a Főherceg számára fontos és hasznos. A legfontosabb gazdasági és kereskedelmi növényeket magunk termesztjük; így ezer módunk van arra, hogy gondozásukról, használatukról és előnyeikről beszéljünk, és növekedésüket figyelemmel kísérhessük. Néhány ipari növény – mint például a len – növekedésének szakaszait és feldolgozását a vetéstől kezdve követni akarjuk, majd az összes átalakítást magunk végezzük el, míg nem fonalként fonva és lenként szőve meg nem jelenik, végül újra összetörve és egyfajta tésztaszerű masszából papírrá alakul. A Főherceggel ugyanígy végigvesszük a legismertebb gyümölcsfákat, mindig a termőhelyükön, természetes környezetükben tanulmányozva őket. A herceg tanulmányozza virágaikat, terméseiket, magjaikat, lombjaikat és alakjukat, végül a kérget, amelyből apró edényekbe mintadarabokat gyűjt. Később felhívjuk figyelmét a talajra, amelyen járunk, és ismertetjük vele annak hasznát.

Télen viszont az ásványokkal foglalkozunk: a Főherceg megismeri a kü-

lönböző fémeket szilárd formában, majd abban a formában is, ahogyan a föld alatt előfordulnak. Egyszerre nem szerzünk be többet, mint ötven darabot ezekből a kőzetekből, és anélkül adjuk át nevelőjének megőrzésre, hogy ezt a Főherceggel tudatnánk. Majd amikor meglátogatja a Főherceget, bensőséges beszélgetésben mesél neki utazásairól, hogy sok bányát meglátogatott, és gyönyörű aranyat, ezüstöt és egyéb kőveket hozott onnan. Ezzel felkelti a Főherceg kíváncsiságát, hogy alaposabban megnézzze ezeket a kőveket, és megígéri neki, hogy legközelebb is hoz majd magával egyet, és szavát be is tartja, legközelebb egy újabbat mutat meg neki. A Főherceg valószínűleg szeretné megtartani őket. A tanító akkor adja őket oda a Főhercegnek, ha az felfogta és megjegyezte mindazt, amit róluk tudni kell.

A tanár betartja ígéretét, és más követ hoz a következő alkalommal.

Két-három hónap alatt a tanár a leírt módon magával hozza mind az ötven darabot, átadja őket a Főhercegnek, magyarázatokat fűz hozzájuk, és ezzel felébreszti és táplálja érdeklődését e nagyon fontos tantárgy iránt.

A változatosság kedvéért kémiai és fizikai kísérleteket végzünk oldatokkal, olvasztékokkal, mágnessel, az elektromossággal, légszivattyúval, attól függően, hogy mit találunk a Főherceg számára érthetőnek, és mi iránt érdeklődik.

Gyűjteményt készít a föld- és kőzetmintákból, ahogyan azok a Birodalomban (Monarchiában) előfordulnak, először csak a fő csoportok szerint, de később az egyes alcsoportok szerint is, fajtákba és alfajtákba csoportosítja, gazdasági és technológiai hasznuk szerint. Végül különféle állatfajok természetrajzával ismerkedik meg, amelyek egy részét könnyen láthatja elevenen is, néhányat pedig kitömött példányokon ismerhet meg.

Nyári sétáinkat arra is felhasználjuk, hogy felhívjuk a Főherceg figyelmét a gyönyörű természetre, és megalapozzuk topográfiai arányérzékét a területek teljes áttekintését illetően. A természet szépsége kitarja és melegíti a szívet, közelebb viszi az embert a Teremtőhöz, és a legtisztább és legártatlanabb gyönyört nyújtja. Laxenburg és környéke vidéki elhelyezkedése számos lehetőséget kínál arra, hogy fokozatosan felhívjuk figyelmét azokra a (terep)tárgyakra, amelyek a számára majd annyira szükséges terepismerethez tartoznak; ezek pedig: a termőföld, a homokos talaj, a kőmező, legelők, rétek, mocsarak, dombok. Hamarosan észreveszi a talaj egyenetlenségeit, és alaposan szemügyre veszi az árkokat, szakadékokat, utakat, gátakat, kocs- és gyalogutakat, és megkülönbözteti őket egymástól. Néha ellátogatunk vele erdőbe, rétekre, bozótosokba, szőlőkbe, majd a falvakba, ahol megnézzük a vidékiek otthonait, templomát és iskoláját, a hatóság székhelyét, az egész falu elhelyezkedését – és így tovább –, így saját szemével ismerheti meg azokat a dolgokat, amelyekről később sokat fogunk beszélgetni.

Túráinkon megmásszuk a közeli hegyeket, és felkeressük a folyók forrásait.

Követjük a gumpoldskircheni forrásból feltörő, vízben gazdag patakot, egészen addig, ahol a Guntramsdorf melletti Badner patak egyik ágába ömlik, és

megmutatjuk neki a közeli Bécsi-csatornát, a zsilipeket, hidakat, gázlókat és a kompátkelőt.

*A patakok állandó vízutánpótlásán elgondolkodva óhatatlanul arra a készí-
tetésre jut a Herceg, hogy megkérdezze, honnan jön a forrásból csobogó víz. Így
bensőséges beszélgetéseink során megtaníthatjuk Neki a föld alatti víztározó-
kat, a különféle hegységeket, a föld egymáson fekvő rétegeit, végül a legfelső,
egyedüli termékeny réteget. Megfigyeltetjük vele, hogy merre kel fel a Nap, és
merre nyugszik le, és hogy közben milyen irányt vesz az égen.*

*Este megmutatjuk neki a Sarkcsillagot, és pár esti óra alatt hamarosan érzé-
keli majd a csillagos égbolt Föld körüli látszólagos forgásának jeleit.*

*Majd az Armilláris-gömb segítségével elmagyarázzuk neki a nappalok és
éjszakák, a tél és a nyár váltakozását, valamint annak az okát, hogy a nap
miért delel télen alacsonyabban, mint nyáron.*

A Földleírás alapjai és előzetes a történelemhez

*Eljárásunk a magasztos Fejedelem földrajzi oktatásában is a lassú és foko-
zatos bővítés elvén alapul. Ami számára a Föld leírásának területén ismert és
begyakorlott, annak kell egyengetnie útját az ismeretlen felé.*

*Mivel itt nem a sok, hanem az alapos tudás a fontos, óvakodnunk kell a túl-
terheléstől, különösen a földrajzban és a történelemben, amelyeket előgyakorla-
taink során kombinálunk, hiszen a helyek, régiók emlékeztetnek az ott történt
eseményekre. Ilyen alkalmakkor ugyanazt mondjuk el, de csak röviden és tö-
mören, állandóan tekintettel a Főherceg korára és felfogóképességére. Csak amit
jól tud, az táplálja és serkenti a kíváncsiságát.*

*Mindazt, amit minden alkalommal elmondunk neki otthon vagy a sétá-
kon, mindig szigorú válogatással igyekszünk minél érdekesebben és élénke-
bben bemutatni, hogy magára vonjuk a figyelmét, és felkeltjük benne a vágyat
aziránt, hogy a hallottakat szívesen elmesélje másoknak. A Főherceg földrajzra
való felkészítéséhez a tanár segít neki felmérni a hálószobáját. Megméri annak
hosszát és szélességét, a kemence és az ablakok, valamint a többi tárgy közötti
távolságot, és kicsinyített léptékben átteszi a papírra, egyszóval alaprajzot ké-
szít. Mivel a szeme láttára készült, és maga is segített az elkészítésben, könnyű
megtalálnia azt a helyet, ahol például a tűzhely, az ágyrács, az ajtó és hason-
lók vannak. Ezután gyakoroljuk a tájékozódást úgy, hogy az iránytűt a szo-
ba közepére helyezzük, felhívjuk a figyelmét a mágnesű irányára, majd elma-
gyarázzuk a négy világtáját, de magyarázatunk helyességét azzal bizonyítjuk,
hogy hagyjuk, a saját szemével bizonyosodjon meg a napfelkelte és naplemente
irányáról. Ezután megmutatjuk neki a többi helyiség alaprajzát, és rábírjuk,
hogy a bennük lévő tárgyakat azonosítsa az alaprajzon, majd az iránytű se-
gítségével határozza meg a saját helyét az alaprajzon a négy világtáj szerint.
Ha már tudja, hogyan találja meg önmagát ebben az alaprajzban, bemutat-
juk neki a kastély teljes harmadik emeletének alaprajzát. Ezen megkeresi az
Ő lakrészében lévő szobákat, majd azokat, amelyekben gyakran megfordult,*

esetleg amelyekben Ő is lakott, és úgy tájékozódik, hogy elkészíti az egész kastély alaprajzát, és azon a Schweizerhof, a Birodalmi Kancellária, az Amalienhof, a színház, a kapuk, a védőrök stb. helyét minden probléma nélkül megtalálja. Végül elővesszük először a külváros nélküli város alaprajzát, majd ezt követően a teljes városét.

Ő császári Fenségének megmutatjuk az utcákat, amelyeken Őméltósága is közlekedik, a legfontosabb tereket és épületeket, a kapukat, hidakat, kerteket és hasonlókat, így aztán ki kell igazodnia a térképen.

Majd vesszünk egy térképet, amelyen Béctől Badenig és Laxemburgig elég nagy léptékben látható a környék, és megmutatjuk neki, hogy vannak az utcák, mezők, folyók, hidak, hegyek, erdők, falvak stb. rajta jelölve. Segítünk eligazodni rajta, és körzővel a kezünkben meghatározzuk a távolságokat. Hamarosan hozzászokik a térképek használatához, és felismeri azoknak a helyeknek a jeleit, ahol többször járt, és amelyeket ismer.

Ennek a gyakorlatnak a segítségével később könnyen eligazodhat ama vidékek térképein is, amelyeket még nem látott. Így haladunk előre, és tágitjuk ki földrajzi horizontját. Neki adjuk az Alsó-Bécsi-erdő kerületének szépen megrajzolt térképét, és ezzel megkezdjük a tulajdonképpeni földrajzi ismeretek tanítását, amelyet még ebben az évben Alsó-Ausztria egészére, a következő évben azonban a Monarchia főbb országaira kívánunk kiterjeszteni.

A történelem egyike azon tantárgyaknak, amely Ő birodalmi Fenségének nélkülözhetetlen magasztos hivatásához. Az első tanórákon szeretnénk megismertetni vele az első alapgondolatokat és alapismereteket, hogy ezzel megalapozzuk ezt a tantárgyat. Egyelőre csak néhány földfelszíni változásra hívjuk fel a figyelmét, különösen a már ismert Laxemburgot körülvevő területen, amelyeket meg is mutatunk a Főhercegnek napi sétáink alkalmával. Leírjuk neki a hatalmas erdőket és mocsarokat, amelyek egykor Laxemburg egész területét és a környező falvakat borították, és nem az emberek, hanem a ragadozó állatok, a medvék, a farkasok és bölények lakhelyei voltak. Az emberek folytatják majd a történetet, ezt követően ritkították meg az erdőket, csapolták le a mocsarokat, megjavítva ezzel a korábban egészségtelen levegőt, és kiűzték a vadállatokat: így a durva vadon termőtalajjá változott, amelyre városok és falvak települtek, az utak, csatornák, rétek, szántók, gátak és hidak mindennütt arról a győzelemtől tanúskodnak, amelyet az ember szorgalma aratott a természet felett.

Távoli vidékekről hoztak nemesített, oltott gyümölcsfákat, szőlőt, kukoricát és más tápláló és ízletes növényeket ültettek, és így most kenyérrel, tejjel, borral és gyümölccsel táplálkoznak ott, ahol az őslakóknak egykor vadkörtével és makkal kellett megelégedniük.

A Földön bekövetkezett változásokat a víz segítségével követjük nyomon, például a megkövesedett tengeri kagylók által, amelyek a környező hegyekben, valamint a földfelszín különböző rétegeiben és egyes emlékműveken is felfedezhetők. Hogy a Főhercegen felkeltsük a történelem iránti érdeklődést, rész-

metszeteket adunk neki színezésre, amelyek a legismertebb „izgalmas” eseményeket ábrázolják, és amelyek egy-egy korszakot ábrázolnak, mint például a Vízözönt, az egyiptomi Józsefet testvéreivel, amikor szembefordult velük, az izraeliták átvonulását a Vörös-tengeren, Krózust a máglyán, akinek Kúrosz megkegyelmezett, Romulust és Remust, amint építik Rómát, Arkhimédészt, amikor tükrök segítségével felgyűjtja a rómaiak hajói, Leonidászt a spártaiakkal Termopülea közelében, az újszülött Jézust, amint jászolban fekszik, Habsburg Rudolfot, amint megveri Ottokárt, Tamerlane-t és Bajazethet, I. Miksát, amikor megmászta a Martinswandot Innsbruck közelében, és úgy tűnt, nincs számára menekvés. Lajos elesik Mohács mellett, Kolumbusz felfedezzi Amerikát, Zrínyi Miklóst Leonidás hasonmásaként, Mária Terézia Józseffel a karján a magyarországi főnemeselek előtt stb. Amíg Ő színez, mi elmeséljük a lapon látható történetet, esetleg ugyanezt olvasási gyakorlatunk tárgyává tesszük. Az elkövetkező években folytatni fogjuk ezt a módszert, így megalapozzuk az időszámítás ismeretét, amely nélkül nincs határozott történelmi áttekintés, néhány korszakot áttekintve: például az Özönvíz, az izraeliták kivonulása Egyiptomból, Róma felépítése, Krisztus születése, a Római Birodalom pusztulása, a Babenberg örgrófok és hercegek uralkodásának kezdete Ausztriában, a Habsburg-törzs eredetétől a jelenlegi legfelsőbb uralkodóházakig, dátumokkal. Ezeket egymás után fel kell írnia a táblára, és a dátumokat számtani feladatok és írásgyakorlatok tárgyává kell tennie, hogy emlékezetébe vesse őket.

Alapismeretek az emberekről

A Főherceg ismeri az emberi test külső részeit és meg is tudja nevezni őket.

Alkalomadtán felhívjuk a figyelmét ennek a csodálatra méltó gépezetnek a belső vázára, a csontok felépítésére, és egy viaszfigurán megmutatjuk neki legfontosabb részeit. Azt is elmondjuk, hogy a tüdején keresztül veszi az ember a levegőt, ezért nagyon ügyeljen ennek a finom felépítésű szerve, és soha ne igyon hideget, ha nagyon melege van – hogy a nyelöcsövön keresztül juttatjuk az ételt a gyomorba, hogy ott készül belőle a tápláló lé (más néven tejes lé), és ami haszontalan, az a beleken keresztül távozik el. Ebből a tápláló léből a vér, amely a szívből az állandóan dobogó ereken keresztül – amelyeket éppen ezért artériának nevezünk – a test minden részébe áramlik, és táplálja azokat, nehogy elsorvadjanak, mint a száradó falevél ősszel. A fel nem szívódott vér más ereken, amelyek nem pulzálnak, visszajut a szívbe.

A következő évben szeretnénk kicsit bővíteni, fejleszteni ezt a tudást; mesélünk Ő birodalmi Fenségének az idegekről, hogy az elme az idegeken keresztül érzékszervi benyomásokat kap, például színeket, hangokat, szagokat, és hogy az idegek hozzák mozgásba a testet.

Alkalmanként a világ különböző részein élő népek életmódjáról is beszélünk, Amerika vadembereiről, akik nomád életet élnek, kunyhó és állandó menedék nélkül bolyonganak az erdőben, és vadászatból élnek; összehasonlítjuk ezzel mások, az úgynevezett pásztornépek élet- és gondolkodásmódját, a me-

zőgazdaságból élők modorát és szokásait is. Mesélünk neki a leghidegebb északi területeken élő nemzetek életmódjáról, és a legmelegebb égövön élő mörök és az egyiptomiak életmódjáról. Megmutatjuk neki rézmetszetek segítségével lakóhelyüket, berendezéseiket, viseleteiket. Ezek a mesék némi szórakozást nyújtanak Ő birodalmi Fenségének. Jövőre mesélünk neki a civilizált népekről és életmódjukról, egy ország különböző nemesi és néposztályairól, mint a nemesiségről, a városok polgáraitól és a parasztokról, végül a szolgák és a napszámosok nagy rétegéről. Leírjuk Neki ezek életmódját, szükségleteiket, vágyaikat, érdemeiket és szenvedélyeiket.

Ezután e különböző osztályok szükségességéről is beszélünk Neki, a társadalmi rendről, hogy mindenki biztonságban tudhassa a vagyonát, és a kormányzók nélkülözhetetlenségéről ennek a rendnek az igazgatásához – és arra a következtetésre jutunk, hogy a civilizált népek felsőbbrendűek a vadakkal szemben az élet kényelmét, a társadalmi szokások kellemességét, tudásunk bővítését illetően stb., amennyire Ő birodalmi Fensége mindezt képes felfogni és megérteni.

Az emberi belső megismerését, amelyre az embert az önvizsgálat vagy lelkiismeret-vizsgálat készíti elő, a Főherceg mindennap lefekvés előtt gyakorolja. Bár mi elsősorban erkölcsi szempontból vezetjük erre a gyakorlatra, de ez az önismeret tekintetében jelentős mellékes előnnyel jár számára. Megismeri saját gondolkodás- és cselekvésmódját az őt hajtó kíváncsiság mellett, és ezzel megalapozza belső énje és az emberi lélek gyakorlati megismerését.

De nem állunk meg ott, hogy a Főherceget emlékeztetjük a nap során elért jó dolgokra és az elkövetett hibákra: hanem folytatjuk a nyomozást az utolsó okig és az első alkalomig. Például, ha mérges, megkérdezzük, mit kellene tennie ebben az állapotban. Hogyan lehetséges, hogy a másik embernek ez vagy az a szava ennyire felháborította? Mit gondolt és érzett erről? Hogyan vezethette vehemenciája olyan dolgokhoz, amelyeket most szégyell?

Segítünk neki felkutatni e hevesség okait, hogy a következő alkalommal óvakodhasson tőle. Így a Főherceg a gyakorlatok során megismeri elméjét, elgondolkodik lelke megnyilvánulásain, és önmegfigyelés útján olyan fogalmakat sajátít el, amelyeket a következő évben az érzékszervek segítségével tárunk fel, mint a képzelet, az érzések, a szenvedélyek és a megértés, az ítélőképesség, az ésszerűség és akarat, amely arra készíti Ő birodalmi Fenségét, hogy sok mindent észrevegyen. Ezzel lefektetjük a lélektan alapjait, és azzal, hogy a Főherceget rászoktatjuk, hogy érezze át mások helyzetét, az emberi természet gyakorlati megismerését is megalapozzuk.

A józan ész ápolása

Ilyen módon válik tanító jellegűvé a Főherceg számára mindaz, ami körülveszi.

Folyamatosan tanul, anélkül hogy tudna róla, és szüntelenül halmozza a tudást. Az Ő fejében ezek természetesen csak töredékesen vannak jelen, szét-

szórva és rend nélkül összefűzve, de ehhez most több nem szükséges, a maga idejében majd egy jól rendezett rendszer alakul ki belőle. De az a mód, ahogyan ezeket megszerzi és összegyűjti, nemcsak a legkedvesebb számára, hanem a leghasznosabb is az egészséges megértés gyakorlása, táplálása és fejlesztése szempontjából. Mert úgy ismerkedik meg a dolgokkal, ahogyan azok a természetben előfordulnak, nem pedig úgy, ahogy leginkább eltorzított formában a könyvekben találhatóak. Közvetlenül az észlelés útján és egészében ismerheti meg őket, nem szavakon és elszigetelt jellegzetességeken keresztül, azaz élénken és bensőségesen, míg a témával kapcsolatos tényleges és valós dolgok mindig idegenek maradnak a tanuló számára, ha azt pusztán szóbeli oktatáson vagy könyveken keresztül mutatják be neki.

Hogy a Főherceg elméjét edzzük, irányító képességét kialakítsuk és az emlékezetet ennek alárendelni tudjuk, a tanításkor lehetőleg kerüljük, hogy Ő birodalmi Fensége a passzív figyelem állapotában legyen. Ez az állapot ilyen korai életkorban soha nem tarthat sokáig, mert hamar eltereli a figyelmet, és hozzászoktatja az élénk képzelőerővel rendelkező tanulókat, hogy fantáziájuknak hódoljanak, miközben a tanár beszél, ami önmagában és következményeiben is a legkárosabb szokás! Ezért soha nem hagyjuk, hogy sokáig tétlenül hallgasson vagy nézzen egy művet, hanem bele kell szólnia, vagy velünk kell dolgoznia, és mindenben keresünk valamit, amit a Főhercegnek meg kell tanulnia, ami arra készíti, hogy aktívan részt vegyen a tanórában, ezért a leckét mindig beszélgetéssé alakítjuk; felkeltjük az érdeklődését, hogy kérdezhessen, vagy szokratizálunk vele, hogy válaszoljon. Az önműködő figyelem a magasabb képességek forrása, következésképpen az a készség, amelyre minden épül.

Ezért arra biztatjuk sétáink során, hogy Ő maga figyeljen meg mindent, ami történik, és a lehető legpontosabban mondja el újra; ha téved, a hiba kijavítását mi magunk kerüljük, de utasításunkra gyakrabban néz a tárgyra, és majd kijavítja magát. Hasonló folyamatot figyelhetünk meg, amikor a Főherceg helytelen ítéleteket hoz, vagy téves következtetéseket von le. Ugyancsak azt akarjuk, hogy gondolkodásra neveljük, ezért soha nem akarunk helyette gondolkodni, és soha nem fogjuk megkímélni a saját kutatásának fáradságától, hanem legfeljebb csak megkönnyíteni, hogy a nehézségek soha ne haladják meg az erejét, és az erőfeszítést a cél elérése jutalmazza és ösztönözze. Nagyon rossz szokás, és hercegekre nézve veszélyes is, ha mindent elmondunk nekik, amit maguknak megtalálni fáradságos munka lenne, mert megteremti a szellem el-lustulását, ami sokszor gyógyíthatatlan, és a felsőbb képzés leglelküzdhetetlenebb akadálya lesz, amelyben a megértés képessége örökké éretlen marad.

Ugyanebből az okból, hogy elméjét gyakorlatiassá tegyük, vagy hogy kifejlesszük benne a gyakorlati érzéket, gyakran olyan helyzetekbe hozzuk a Főherceget, hogy el kelljen gondolkodnia, milyen eszközökkel érhetné el céljait. Eleinte átgondoljuk vele a dolgokat, és amennyire szükséges, megkönnyítjük számára a cél eszközeinek megtalálását, de úgy, hogy jól érezze magát, és tudja, hogy kipróbálta a saját erejét és megtalálta a megoldást.

A következőkben szándékosan megnehezítjük Neki ezt, attól függően, hogy a Főhercegben mekkora képességet észlelünk arra vonatkozóan, hogy tud-e segíteni magán. Észrevétlenül akadályokat állítunk elé, amelyeket el kell távolítania, növeljük a nehézségeket, hogy ezáltal kénytelen legyen elgondolkodni az elhárításukon.

Sokszor megfigyeltem, hogy a tudományos megértés túl korai elültetése gátolja a józan ész és a gyakorlati érzék fejlődését, amelyek nélkül a legiskolázottabbaknak sem sikerül a józan gondolkodás elveinek használata sok esetben. Éppen ezért ezt az első kurzust Ő császári Fensége kizárólag a józan ész művelésének kell szentelje, ahol a dolgok egyediségének és természetes helyzetének megfelelő felfogása és felismerése számít, míg a tudományos elme csupán az absztrakt jellemzőit választja ki a többi közül, csak a dolgok univerzalitásához ragaszkodik, és figyelmen kívül hagyja egyediségüket, ezért nem tudja, hogyan találjon utat az előforduló esetek individualitásába.

Soha nem hagyjuk Ő császári Fenségét, hogy átadja magát a haszontalan fantáziák játéknak, amelyek annyira károsak a következmények miatt. Az ilyen korú gyerekek nagyon szeretik az ebből fakadó passzív lelkiállapotot, amelyben tétlenül néznek mindenre, és csak felületesen adják át magukat a tárgy keltette benyomásnak, és az nyomot sem hagy a tudatban, vagyis végül semmit sem tudnak a látottakról. Inkább arra szoktatjuk Ő császári Fenségét lélektani stimulánsok használatával, hogy minden tárgyra szabad, mindenre kiterjedő, érdeklődő tekintettel nézzzen, és semmit se hagyjon figyelmen kívül. Így fejlődik ki a legkiválóbban a józan ész és a gyakorlati érzék, amely a valódi természetről pontos ítéletet alkot, és sikeresen megoldott feladatokban nyikvánul meg.

De ezen az első foglalkozáson egyáltalán nem kell beszélni a jellemzők elvonatkoztatásáról, elemzéséről, kiemeléséről és elkülönítéséről, és a tudományos értelmezés semmi egyéb műveletéről.

A változatosság a tantárgyak és a foglalkozások tekintetében minden életkorban fontos, de különösen a Főherceg fiatal korában elengedhetetlen.

Ha túl sokáig figyelünk ugyanarra a témára, az kimerítő, gyengíti a lélek és a test erejét. Minden tanóra után, amelyet Ő császári Fensége végigült, és amelyek közül idén egyik sem tartott tovább fél óránál, jövőre pedig nem tarthat tovább háromnegyed óránál, újra mozgásba kell Őfenségét lendíteni, hogy megkaphassa a teste azt az erőt, amely a hosszú ülés alatt elveszne.

Részben ezért, részben pedig azért, mert az alkalmi oktatás olyan gyümölcsöző és olyan jótékony hatással van az elme művelésére, gondoskodnunk kell arról, hogy amennyire csak lehetséges, a tényleges és iskolaszerű oktatás, amelyben rendszeres ülés van, a lehető legkevesebb legyen. A német és a jövőben az olasz vagy a francia olvasási gyakorlatokon, valamint az írás- és zongoragyakorlatokon kívül ennek csak a számtanra kellene kiterjednie.

Az ülőhelyzet ezekre, illetve a reggeli és esti imákra, valamint a speciális, mindennapos, bizonyos órákhoz kötött tevékenységekre korlátozódna. A többi

elfoglaltságban és játékban nem kell ilyen szigorú rendnek lennie. Igaz, hogy a Főhercegnek hozzá kell szoknia a rendhez, de ehhez elegendő tanóráinak rendszeres látogatása. Am ha ezt a rendet kiterjesztenénk a teljes nap minden foglalkozására, akkor fennáll a veszélye, hogy a megszokás rabszolgája lesz, és ez határozná meg a napjait. A szabad, könnyed gondolkodásra és cselekvésre alkalmatlan lenne, az órától függne, és soha nem tudná kihasználni az adódó lehetőségeket.

Mindaz, amit Felsőgednek eddig leírtam, saját tapasztalataimon nyugszik; mind a nevelés művészetével kapcsolatban, mind minden gyakorlati tárgy vonatkozásában. Az ember csak azokra a megfigyelésekre hagyatkozhat, amelyeket saját maga tett. Új módszerek kipróbálása a Főhercegen, bármennyire is divatosak, véleményem szerint nem megengedett, míg a mi bevált régebbi módszereink elegendők. Az új próbálkozások ritkán sikeresek teljesen, és az új módszerek csak ritkán érik el azt, amit feltalálók állítanak.

A hitoktatást szándékosan kihagytam a tervünkből, mert azt Ő császári Fensége már speciális hitoktatóval tanulja, különleges elvárások szerint és a többi tantárgytól függetlenül.

A szív képzése

Következzék a legfontosabb, amit az oktatásnak el kell végeznie: az érzelmek formálása és az erkölcsi jellem ápolása. A Főherceg tehetségét kibontakoztathatjuk, elméjét a leggazdagabb tudással rubázhatjuk fel és a készségek ritka fokára emelhetjük, de ha nem sikerül alárendelnünk érzékiségét a lelkiismeret hatalmának, és elméjében dominánsnak tartanunk az elhatározást, hogy helyesen cselekedjen, akkor nemcsak hogy minden fáradozásunk és munkánk veszne kárba, hanem olyan eszközt adnánk számára, mint a szenvedély, amely veszélyes dolog kiművelt értelme számára. Könnyen visszaélhet vele kártékony szándékok megvalósítására.

Azonban a szív érzéseinek fejlesztése, különösen hercegek esetében, nebezesebb, mindamelllett nagyon fontos feladat. Hiszen köztudott, hogy az értelmi képességeik nevelésben nagy előnyökkel rendelkeznek a többiekkel szemben, ellenben nagy nehézségek állnak erkölcsi nevelésük útjában. Túl korán érzik, hogy a rang és a bőség több millió ember fölé emeli őket, és végső soron csak önmagukon múlik, mennyire fogják követni nevelőiket. Jutalmak és büntetések, ezek a hatalmas motiváló erők a magánoktatásban nem alkalmazhatóak. Vágyaik nagy részét szinte a felmerülésük előtt kielégítik, és idegenek maradnak tőlük azok a bánatok és szenvedések, amelyek megóvják a szívet a sötétségtől, a túlzott bátorságtól és a keménységtől. Azok az érzések, amelyek együttérzést keltenének és erőfeszítésekre sarkallnának, idegen maradnak számukra. Ezeket a nehézségeket többé-kevésbé a főhercegeknél is tapasztaljuk, és soha nem szabad szem elől tévesztenünk őket, részben azért, hogy ellenük dolgozzunk, részben azért, hogy tanítási eszközökként használva hatékonyságukat meg tudjuk jósolni.

Engedelmisség

Valójában az engedelmisség a nagy cél, amiért jelenleg dolgozunk.

Fiúkorban minden erkölcsi nevelés fő mozgatórugója. Négy eszközt használunk célunk eléréséhez.

Az első a Főherceg tisztelete és bizalma, amelyet igyekszünk elnyerni.

A második az istenfélelem és a kegyesség érzése. A harmadik a szülői szerepet, a becsületvágy és az általános jóindulat érzelmei, amelyeket Ő birodalmi Fenségében igyekszünk felkelteni és ezekre buzdítjuk, amelyeket végül negyedikként a Főherceg majd maga, tudatosan gyakorol. Az első csak rajtunk múlik. Ezért arra törekszünk, hogy tökéletesen tiszteletre méltónak tűnjünk előtte. A gyerekek jó megfigyelők. Ezért gondosan kerülünk mindent, ami bármilyen módon lealacsonyíthat minket az Ő szemében.

Soha nem észlelhet mást velünk kapcsolatban, mint nyugodt, vidám és bárátságos hangulatot tiszta jóindulattal ötvözve, hízélgés és keserűség nélkül, okosságot, finom modort és erős karaktert, férfias, derűs egykedvűséget, amelyet nem zavarnak a hangulati ingadozások, nemes szándék mindenki iránt, és becsületes igyekezetet, fáradtságot és áldozatot nem kímélve, hogy hasznára legyünk, és kitarthatóan az Ő állandó jólétét szolgáljuk. Ilyen magatartással vívhatjuk ki a Főherceg tiszteletét és bizalmát, és ezáltal a legtöbb esetben biztonságosan befolyásolni tudjuk akarátát.

Ha csakugyan a pedagógus kötelessége, hogy az istenfélelem érzését már korán elültesse és kitörölhetetlenül megalapozza tanítványainál, akkor ez különösen fontos, ha hercegekről van szó. Mert mi képes megszelídíteni szenvedélyeiket, és még ambícióiknak is korlátokat szabni, ha nem a számukra természetessé vált jámborság, a szilárd meggyőződés arról, hogy Isten mindenhol jelen van, szemtanúja tetteiknek és ítélkezik felettük, valamint a jövő velük szemben támasztott elvárásai. Ezért nagyon fontos, hogy a pedagógus a Főhercegben felkeltse ezeket az érzéseket, és éreztesse vele, hogy egy mindenható akarat irányítja sorsát, pont úgy, mint a legegyszerűbb emberét, hogy Isten előtt Ő sem különb, és hogy Isten, aki megkülönböztetés nélkül megbünteti az engedetleneket és azokat, akik nem teljesítik a kötelességüket, csak akkor lesz elégedett vele, ha teljesíti kötelességét, és eleget tesz az elvárásoknak. Születésének magas rangja nem jelent számára Isten színe előtt előnyt, hanem csupán azt bizonyítja, hogy Isten olyan súlyos kötelességeket akart rá róni, amelyhez magas ranggal kell rendelkeznie, és hogy Isten csak azért helyezte őt olyan magasra, hogy legyőzze önmagát, és a közösségért tett erőfeszítések révén mindenki számára követendő példakép lehessen.

E cél elérése érdekében mindennap egy rövid elmélkedést kívánunk tenni (a reggeli ima után) hol erről, hol arról az imént említett pontokból Ő birodalmi Fenségével, amely meggyőzi az értelmet, valamint éleníti a képzeletet, majd azzal az elszánt elhatározással gyakorolva, hogy minden lehetséges módon elkerülje azokat a hibákat, amelyeket gyakran elkövet. Ugyanígy szeretnénk vele este áttekinteni az egész napot, megkeresni a legfontosabb helytelen lépéseket,

felkutatni azok okait, és úgy irányítani, hogy őszintén megbánja őket, és komolyan elhatározza, hogy holnap óvatosabban közelíti meg a dolgokat.

Magát az imát minden alkalommal a körülmények, az alkalom és a Főherceg igényei szerint alakítjuk; gyakran változtatjuk a kifejezéseket és a fordulatokat, nehogy elméje eltompuljon a visszatérő egyhangúságtól, és az ima formálissá váljon. Mindig tartalmas és rövid legyen. Ezért gyakran csak hálaadásból áll azért a sok áldásért, amellyel Isten őt emberek milliói fölé emeli, és azért, hogy milyen jó szülőket kapott, akik nagy szeretettel gondoskodnak róla. Azzal az elhatározással zárul, hogy soha nem él vissza ezekkel az előnyökkel, hanem Isten akarata szerint használja fel embertársai javára, jámbor, jó és engedelmes lesz. Máskor, amikor sikerült egy napot komolyabb hiba nélkül eltöltenie, imádságban fejezzük ki azt az érzést, hogy most, ártatlanságának tudatában boldogan Isten szeme elé léphet, és büszke lehet magára; mert tudja, hogy Isten és a szülei elégedettek vele; ezt az elégedettséget kívánja minden erőfeszítésével majd a jövőben is kívívni. Ha hibázott, hagyjuk, hogy nehéz szívvel imádkozzon Istenhez, vallja be neki a hibáit, azokat őszintén bánja meg, mert most már tudja, hogy Isten elégedetlen vele, kérjen bocsánatot Istentől, és ígérje meg, hogy a jövőben többé nem tesz hasonlót stb. Még napközben is emlékeztetjük őt arra az ígéretére, amelyet Istennek tett, hogy ha Ő azzal a tudattal, hogy jó volt, jó lelkiismerettel tud imádkozni, akkor is résen kell lennie, nehogy elveszítse Isten jóindulatát.

Az odaadás és jámborság érzései mellé, amelyekkel a lelkiismeret hangját és az erkölcsi kötelességtudatot tisztán, gyengéden, de hatásosan igyekszünk a Főherceg szívében felébreszteni, csatlakozik a hála és a tisztelet érzése is szeretett Magasztos Szülei iránt. Ennek az érzésnek a táplálására és élénkítésére egyetlen alkalmat sem hagyunk ki, hogy első és legnagyobb jótevőjeként bemutassuk Felsőgeiteket, akik oly jók vele, oly kedvesen gondoskodnak róla, és akiknek mindenét köszönheti. Gyakran hálát adatunk vele Istennek, amiért ilyen jó szülőket kapott, és minden reggeli imája azt a kérést tartalmazza, hogy Isten tartsa meg még őket sokáig. Gyakran fogjuk emlékeztetni arra, hogy amikor önmagával folytatott küzdelmében engedetlen lesz, azzal mennyire elszomorítja kedves szüleit, amikor azt megtudják; és hogy egyedül rajta múlik, hogy elhatározza és kötelességének tekintse, hogy örömet szerezzen nekik. Tehát ezt az érzést szeretnénk felhasználni, hogy a jó szándékot erősítsük Őfenségében.

A nemes elmék nem nélkülözhetik a becsületességet. Oly nagy az igazi elismerés és a taps utáni vágy, amelyeket csak a legokosabbak és a legjobbak kaphatnak meg, hogy sokszor a tüzes vágyak nagy tettekre sarkallják őket, mert uralkodói kötelességüknek érzik. De nagyon káros ez az indíték, amikor hamis ambícióvá vagy hiúsággá fajul. Ezért óvakodunk attól, hogy az örjögő tömeg tapsát a Főherceg számára kívánatosnak nevezzük, ám megmutatjuk neki, hogy mi az, ami igazán méltó a tiszteletre, és mi alantas, ami miatt szégyellnie kelljen magát: például hallgatni az érzékiség alantas impulzusai-

ra vagy a felizgatott szenvedélyekre, hogy nagyságát abban kell keresnie, hogy ura legyen önmagának, és csak azt tegye, amit jónak talál, és amit eltervezett.

Rá fogunk szólni, amikor az Ő ebbéli szándéka meginog, és engedetlené válik: miért nem elég erős ahhoz, hogy hű maradjon a kora reggeli elhatározásokhoz? Hogyan engedheti, hogy elárassza Őt az engedetlenség vonzereje, hogy nem szégyelli-e gyengeségét; Ő, akinek az a sorsa, hogy másoknak parancsoljon, Neki feltétlenül tudnia kell, hogyan kell engedelmeskedni. Ahhoz, hogy a jót akarjuk, csak bátorságra van szükségünk, amiből Neki valóban elegendőnek kell lenni.

A Főherceg természeténél fogva nagyon együttérző, nagyon örül, ha másokat boldoggá tud tenni, és velük szenved, ha úgy alakul.

Akaratossága néha makacsságba csap át; így általában megadja magát, amint úgy gondolja, hogy tetteivel másoknak fájdalmat okoz. Ezt a számára oly természetes nemes érzéket szeretnénk ápolni és edzeni: ugyanez nagy szolgálatot tehet nekünk, amikor élénk természetével szállunk szembe.

Mindenképpen hozzá akarjuk szoktatni, hogy élje bele magát mások helyzetébe, hogy mások szenvedése és vágyai ne legyenek idegenek számára.

Végül arra is fel kell használnunk a gyakorlatokat, hogy az engedelmesség a Főherceg tulajdonságai közé tartozzon. Ezt szem előtt tartva olyan játékokat választunk, amelyekben a Főhercegnek be kell tartania a játékszabályokat, például a katonásdit. Amennyiben könnyen sikerült magát mások akaratának alávetnie, akkor fokozatosan fogunk olyan tettek felé haladni, ahol nehezebb alkalmazkodnia, s ha sikerül e tekintetben is ura lennie magának, akkor mi megpróbáljuk a számára legnehezebbet. Például szenvedélyesen végzett cselekedeteit hirtelen megszakítjuk, vagy gyakorivá tesszük, hogy a kedvenc időtöltéséből át kell váltania egy kellemetlenbe. Végül vigyáznánk, hogy ne parancsoljunk a Főhercegnek olyasmit, amelyről előre sejtjük, hogy nem fogja megtenni, mert azok a tettek vagy mulasztások, amelyeket akaratunk ellenére hajt végre, csökkentik a teljesítményét, következésképpen eleve ellenszégülést váltanak ki.

Ennek ellenére lesznek napok, amikor a Főherceg a legjobb akarattal akar jót cselekedni, a legelevenebb kötelességtudattal és a legkiválóbb érzelmekkel, de elégedetlenül, tele nehezettel és lázadozással, és nem teszi azt, amit tennie kell, és nem uralkodik szeszélyén és ingerlékenységén, és semmi sem sikerül neki. Ez a jelenség gyakran a körülmények, az időjárás, a megváltozott testi közérzet következménye; gyakran azonban minden ok nélküli. Megfigyelésem szerint a gyerekek akaratereje párhuzamba állítható értelmi képességeikkel. Mint ahogy a hosszan tartó megerőltetés kimerült tompaságba megy át; ugyanúgy, ha a hosszan tartó, erősebb vágyak és az erős feszültség kimeríti, akkor az is testi ernyedtségbe és gyengeségbe megy át.

Az akaratere ezen gyengülése a megszokott rendtől való megmagyarázhatatlan eltéréseknek tulajdonítható; és Ő császári Fensége erkölcsi fejlődésének

bizonyítéka, amikor ez az enyhülés egyre rövidebb ideig tart, ritkábban ismétlődik, és a gyengeség kisebb fokában fejeződik ki.

Ilyen napokon megduplázzuk az erőfeszítéseinket, engedjük, hogy az érzelmek csak ilyen esetekre fenntartott játékaival éljünk, amelyeket a lehető legtöbbit éppen ezért használunk, nehogy kimerítsék erejét, de alkalmazásuk esetén nyugodtan és bizalommal várhatjuk a megerősödött akarat visszatérését.

Amikor azonban a Főherceg engedelmességét sürgetjük, nem követelünk vak engedelmisséget. Ez sértené függetlenségét, és jellemtelemné tenné. Így amikor bizonyos cselekedeteket követelünk Tőle, mindig csak közvetítőiként akarunk megjelenni annak, amit Isten, az Ő Felséges Szülei és az értelem parancsol, és gyakran előre, de néha csak utólag magyarázzuk el neki, hogy miért kell így cselekednie, amikor csak lehetséges. De ha ez nem megy, akkor megmagyarázzuk a Főhercegnek, hogy kérésünk okát még nem láthatja; és hogy mi meg vagyunk győződve annak szükségességéről.

Eljárások a rossz tulajdonságok kiirtásához és a jók elültetéséhez

A nagyszerű tulajdonságok elültetéséhez, egy oly termékeny terület esetében, mint amit a Főherceg eleven, mondhatni tüzes természete kínál nekünk, szinte elkerülhetetlen következmény, hogy az néha olyan szenvedélyben fejeződik ki, amelynek leküzdése gyakran minden erőfeszítésünket és törődésünket igényli. Ilyen az Ő hevessége vágyaiban és az ellenállásban.

Hogy a Főherceget lebeszéljük erről a vehemenciáról:

- 1. A szenvedély rossz következményeiről a közös életből és a történelemből származó történeteken keresztül hozunk példát.*
- 2. Vehemenciáját önmaga lealacsonyításaként, egy herceget lefokozó gyengeségként, vagyis szégyellnivalóként fogjuk ábrázolni, amely minden ember szeretetét és tiszteletét megvonja tőle.*
- 3. Továbbra is azt a szabályt valljuk, hogy semmi olyasmit, amit Ő lelkesen és türelmetlenül vágyott, nem kaphat meg.*
- 4. Emlékeztetjük a reggeli és esti imákban tett elhatározásaira, és kitartásra buzdítjuk a dühkitörés közeledtével. Elmondjuk, milyen jó lesz neki, ha legyőzi önmagát, és hogy a drága Isten most elégedetten nézi önmagával vívott küzdelmét, amikor önmaga ura lesz.*
- 5. Ha a Főhercegen mégis erőt vesz a harag, csak hidegvérrel, sajnálkozással és higgadsággal szállunk szembe vele, ami, mivel megfosztja érzelmait a tápláléktól, hamar tudatosul benne; de soha nem viszonzozzuk az Ő hevességét türelmetlenségünkkel, sem keserőséggel, hanem állhatatosan utasítjuk el, amit Ő hevesen kért.*

Ilyen körülmények között mindig azzal kezdünk, hogy hallgatásunkkal időt adunk a Főhercegnek, hogy összeszedje magát, és magához térjen, miközben mi is végig gondoljuk, hogyan akarunk az Ő elméjéhez és szívéhez szólni, meggyőzni anélkül, hogy provokálnánk. Mert a Főherceg olyan, mint minden gyermek, soha nem akarja beismerni a csínytevéseit. Kifogásokat keres, és

inkább másokat hibáztat. Ha nem lettünk volna résen ilyen pillanatokban, és nem óvtuk volna gondosan elménket minden mozdulattól a feddés és figyelmeztetések alatt, úgy haragunk nemcsak az övét ébresztené fel annál inkább, hanem példánkon keresztül is bátorítaná dübbszórőseit, és igazolná azokat a szemében.

Sose hagyjuk őt felügyelet nélkül. A gyerekek ugyanis gyakran vesznek fel hirtelen rossz modort, de ha valaki már az első alkalommal felfigyel erre, és megbeszéli a dolgot, a rossz modor olyan hamar el is tűnik, mint ahogy keletkezett; de ha figyelmen kívül hagyjuk és szokássá válik, akkor csak nehezen irtható ki. Így a Főherceg, mint minden korabeli gyermek, ezt a viselkedést könnyen átvenné, ha nem vigyázunk.

A gyerekek ugyanis eleinte el akarják titkolni a hibáikat, hogy a felnőttek ne legyenek elégedetlenek. Ezért eltitkolják szándékaikat, hogy biztosan elérjék, amit akarnak. Csak hibáik őszinte megértése és szívből jövő sajnálatunk, valamint baráti igyekezetünk, hogy segítsünk neki kijavítani azokat, készíteti arra, hogy felfedje előttünk belső énjét. Főleg, ha mindig a legnagyobb nyíltsággal bánunk vele és soha nem viselkedünk tudatlanul, soha nem hagyjuk abban a hitben, hogy nem vettük észre hamisságát, soha nem teszünk úgy, mintha mi magunk is eltitkoltunk volna valamit előtte, és soha nem teszünk megjegyzéseket a háta mögött. Csak akkor tudunk jogosan panaszkodni rá, ha mégis rosszul viselkedne, ha mi a nevelése során minden tőlünk telhetőt megtettünk.

Mindent megteszünk annak érdekében is, hogy a Főherceg utálja a hazugságot, és soha semmi más, csak a legtisztább igazság hagyja el a száját. Úgy fogjuk leírni Neki a hazugságot, mint a legszégyenletesebb dolgot, ami meggyaláz egy herceget, és mint elvetemült módszert, amelyet csak az alacsony rangú és gyáva lelkek használnak, hogy szégyenükben segítsenek magukon. Ha mégis megfélemedzne magáról, és valótlanúságot állítana, úgy bánunk vele, mint egy mélyre süllyedt vétkezővel, mély sajnálkozással szidjuk meg, és ünnepélyesen, de komolyan megfeddjük. Egyszerűen: ilyenkor szívének olyan mélységére hatunk, hogy a lehető legmélyebb benyomást keltsük, és növeljük benne a hazugságtól való irtózatot.

A Főherceg igen gyakran változó kedélyállapotai, amelyek miatt sokszor kissé ideges, lusta és merev benyomást kelti, nagyon kiegyensúlyozatlan hangulatra utalnak, ami gyakran testi problémák következménye lehet, vagy az időjárás és egyéb külső tényezők összhatása, amelyeket nem áll módjában befolyásolni.

Azonban az Ójövőbeli magas rangja alapvetően kiegyensúlyozottságot és lelki szilárdságot kíván, és független döntésképeséget, amelyre idegen erők és külső hatások nem lehetnek befolyással. Ennek alapjait most kell lefektetnünk. Természetesen sokat érhetünk el azzal, ha testét ellenállóvá tudjuk tenni a levegő és az időjárás hatásaival szemben. Emellett gyakran kérjük Őt, hogy legyen erős, és ne engedjen hangulatváltozásainak. Nem engedünk neki, hanem hozzászoktatjuk a munkához, amit rossz lelkiállapotban is elvégeztetünk ve-

le, bár amennyire lehetséges, megkönnyítjük számára annak pontos teljesítését, mert előre tudjuk, hogy legjobb szándéka ellenére is csak kismértékben tudja majd pontosan végrehajtani a feladatot a megszabott idő alatt. Az önuralom e gyakorlat révén a Főherceg szokásává válik majd. Végül az akadályok elviselésében való türelemre is szoktatjuk Ő birodalmi Fenségét, gyakran szándékosan késleltetjük legfőbb vágyának kielégítését, vagy csak félig teljesítjük azokat, és próbáljuk rávenni a Főherceget, hogy minden helyzetben és mindennel elégedett legyen.

Mindig keressük az ellenszert a Főherceget rossz szokásokra csábító készletekre, hogy így felszámolhassuk azokat.

Például, ha hajlamos arra, hogy illetlen dolgokat tegyen vagy mondjon, hogy megnevettessen másokat, alapvetően hiúságból, attól a vágytól hajtva, hogy észrevegyék, hogy mások figyelmét felkeltse és közben önmagát szórakoztassa. Ezért, hogy megtörjük e szemtelen szokását, bemutatunk neki egy bohózatot, amelyen csak a legalacsonyabb osztály szórakozik, és ezzel a magasabb osztály megvetését és nemtetszését vívja ki. Ha ennek ellenére megfélemedezik magáról, egyfajta szánalommal nézünk rá, és azt mondjuk egymás között, de úgy, hogy meghallja: kár, hogy egy ilyen ígéretes fejedelem, ilyen nagy ősök unokája így megfélemedezik magáról. Hogy nagy ősei forognak a sírjukban, ha azt látják, hogy ilyen szégyent hoz rájuk az örökösük. Biztosak vagyunk abban, hogy ez a magatartás meghozza a gyümölcsét, ha senki nem nevet helyeslően szemtelenségén, és ezzel nem ösztönzi a folytatásra.

Az igaz, hogy az élénk gyermekek tudják a legkevésbé kontrollálni magukat. Ezért fel vagyunk készülve arra, hogy a Főhercegnek időről időre újabb rossz szokásai lesznek, de amelyek, mivel szemünket állandóan Rajta tartjuk, nem kerülhetik el figyelmünket, így aztán miután felmerülnek, mivel a legcélyszerűbb ellenszereket alkalmazzuk, hamarosan el fognak múlni.

A vidámság természetes a gyermekek számára, és mindig domináns tulajdonsága marad a kedves és szép lelkeknek. A Főherceg vidámsága részben a testi kényelem érzéséből, részben pedig abból a tudatból kell, hogy fakadjon, hogy helyesen végezte napi munkáját. Ugyancsak kifejeződhet ez a tiszta életöröm érzésén keresztül, de nem a pusztán kényelem vagy szórakozás a célja, hanem a hasznos tevékenységre való vágyból és Őfelsége erejének célirányos használatából kell kiindulnia. El akarjuk érni, hogy a lomha pihenés teherré váljon számára, és csak a munka okozzon számára örömet.

A Főherceg hamarosan megtanulja tőlünk, hogy az emberek kívánságait nem mindig lehet teljesíteni, hogy ezért mérsékeltnek és takarékosnak kell lennie kívánságait illetően, és mindig készen kell állnia arra, hogy esetleg nem lehet őket teljesíteni, hogy a megghiúsult remény soha ne zavarja meg lelkének elégedettségét, és ne árnyékolja be vidámságát.

Azt is meg akarjuk neki tanítani, hogy a bőség közepette tagadjon meg magától néhány dolgot, hogy ne a dolgok uralkodjanak rajta, hanem ő maradjon ura a dolgoknak. És mivel a Főherceg néha parancsolóan lép fel szolgálival

szemben, szeretnénk megértetni vele, hogy az emberek nem annyira parancsra, mint inkább egy bizonyos viselkedésmód hatására cselekednek, és bocsájtják részünkre önszántukból nemesebb erőiket és tudásukat, hogy támogassanak minket céljaink elérésében; és ezért minden oka megvan arra, hogy ezt a magatartást elsajátítsa.

Amikor dicséretéről és hibáztatásról van szó, egyiket sem akarjuk túlzásba vinni. Igaz, helytelenítenünk kell a Főherceg hibáit; de a túl sok hibáztatás elbátortalanítja, és nem fog hinni a saját erejében, és így fokozatosan elveszíti a becsvágyát. Ezért a mi dorgálásaink többnyire szelídek és szeretetteljesek, és csak akkor élünk vele, ha szükséges, de mindig ünnepélyesen és komolyan. Használóképpen: soha nem dicsérjük őt, ha valami sikerül, csak mert sikerült neki, hanem azért, mert erőfeszítéseket tett azért, hogy sikerüljön. Különösen akkor fejezzük ki Neki örömünket, amikor szenvedélyes kitörésében ura maradt önmagának. A túl sok dicséret azt eredményezné, hogy tökéletesebbnek hiszi magát, mint amilyen, és egyre jobban elhidegül a vágytól, hogy előrehaladjon lelkének nemesítésében. Különösen a halk, de számára hallhatóan kimondott dicséret csábítja mértéktelen önelégültségre, és lelkét hidegen hagyja sok korábbi tanításunk. Az ily módon szerzett túlzott becsületesség érzése erős lelkekben ambícióba és büszkeségbe, a gyengéknél pedig hiúságba megy át. Ez fogékonytá teszi az embert a hízelgésre, ami szükségletté válik; és ennél sem veszélyesebb a hercegekre nézve. Túl fényes a pozíciójuk ahhoz, hogy mindig megvédjék magukat a hízelgő rajoktól, akik sajnos magas rangjuk miatt oly gyakran veszik őket körül, és akiket barátainak hisznek. Ő birodalmi Fenségre szívének ez ellen történő megacélozása kell hogy az egyik legfontosabb feladatunk legyen.

Emiatt a nevelők a simogatást nem helyénvalónak és megengedhetetlennek tartják. A Főherceggel való kapcsolatunk túl tiszteletreméltó ahhoz, hogy egy ilyen intim kapcsolat megszenteljen. A gyengédség elbizonytalanítja az elméjét, és lehangolja lelkét. A leggyengédebb együttérzéssel és a legtisztább jóindulattal telve, de érzélgősség nélkül, az Ő védőszellemeként akarunk fenséges tanítványunk mellett állni, minden időnkét rá áldozni, törődni vele, és nagyon szeretni, szeretetünket azonban feltétel nélküli odaadással, ám soha nem simogatással bizonyítani.

A gyermekek természetes együttérzési és utánzási ösztönének köszönhetően érzelmeik észrevétlenül hangolódnak a körülöttük leginkább uralkodó állapotéra. Ezért fontos annyira, hogy mit és hogyan kell cselekedni és beszélni a gyerekek előtt, mit és hogyan kell helyeselni, dicsérni vagy hibáztatni előttük. Soha nem szabad azt hinni, hogy észrevétlenül beszélünk vagy cselekszünk a gyerekek előtt, még akkor sem, ha úgy tűnik, nem figyelnek ránk, ezért attól a pillanattól kezdve, hogy a Főherceg jelen van, még ha nem is vesz részt a beszélgetésünkben, ezt figyelembe vesszük.

Gyakran hozunk példákat másokról, akiket a körülményeknek megfelelően dicsérünk vagy hibáztatunk – gyakran Vele, és akkor a beszélgetésben boncol-

gatjuk a cselekményt, hogy lássa, mi a dicséretre méltó és mi a hibás – gyakran Nélküle, csak magunk között, de úgy, hogy Ő hallja. Ez utóbbi tanítási módszer nem kevésbé szükséges, mint az első, és gyakran hatásosabb. Úgy tekint véleményünkre, mint akaratlanul mondottra, és tudni fogja, hogy milyen hatással vannak ezek a cselekedetek azokra az emberekre, akiknek a véleménye számára nem közömbös.

Ugyanígy a gyerekek utánzási kényszerét használjuk fel, hogy példánkon keresztül leszoktassuk őket bizonyos dolgokról. Ahhoz, hogy példaértékűek legyünk, feddhetetlennek kell lennünk előtte. Így helyeslésünkben vagy dorgálásainkban kerüljük, hogy eltérjünk a nyugalom és a derű hangjától, és ugyancsak használjuk egyrészt a figyelmeztető ünnepélyesség, másrészt pedig a szelíd és szívőből jövő együttérzés erejét. Soha nem akarjuk félrevezetni őt rossz vagy félig igaz válaszokkal, vagy eltúlozni valamit: mert óvatlanságunknak az lenne a következménye, hogy Ő is ugyanazt cselekedné és használná ellenünkben. Ítéletünk másokkal kapcsolatban mindig igazságos, de mégis gyengéd legyen. Beszélgetéseink során gyakran megvédjük a szerencsétleneket és az üldözötteket, és soha nem csúfolunk ki senkit, és nem szórakoztatjuk magunkat tréfás ötletekkel mások rovására. Néha megtagadjuk magunktól a legfinomabb ételt a jelenlétében, hogy bebizonyítsuk neki, milyen kevésbe kerül az elszánt embernek még a legdrágábbat is nélkülöznie. Amit a Főhercegnek ígérünk, azt önként és pontosan teljesítjük, hogy őt magát is rászoktassuk a megbízható szavatartásra. Gyakran nem fogjuk tudni teljesíteni kéréseit: de ezt úgy tesszük, hogy megtagadásuk ne árthasson neki, hogy minél jobban megtanítsuk neki a lemondás nehéz művészetét, amelyre egy napon nagy szüksége lesz. Hasonlóképpen törekszünk arra, hogy saját példánkon keresztül is hassunk Ő birodalmi Fenségére: a meghozott döntésekben való kitartásra, aktív részvételre mások örömeiben és bajában, és annak felismerésében, hogy a segítőkészség gyakran személyes áldozatokkal is jár.

Ily módon igyekszünk fokozatosan hozzászoktatni a Főherceget mind saját, mind mások tanításai és példái által, hogy melyek azok a tulajdonságok, amelyek az Ő jövőbeli jellemének vonásait kell hogy alkossák, és így vezéreljük azokat a megfontolásokat, amelyeket természetének alaptendenciájává akarunk tenni. Így a Főherceg olyan hajlamokat fejleszthet ki, amelyek csak csírájukban vannak jelen, és csak később kell hogy kialakuljanak: például az energikusság, a függetlenség, a nyitottság, az önzetlenség és a megvesztegethetetlen igazságosság csírája félreérthetetlenül benne rejlik, bár még nem fejlődött ki. Ezekben a csírájában jelenlevőkön kívül már kifejlődött, nagy értékű tulajdonságokkal is rendelkezik. Ilyen a rettenthetetlensége és kitartása a megkezdett dolgok befejezésében. Semmit sem csinál csak félig. Ilyenek: a kíváncsisága, amellyel mindent alaposan akar feltárni; öröme és bánata mások szerencséje és szerencsétlensége láttán; jóindulata és kedvességre való hajlama; stb. Minden egy kedves és egyben energikus jellemre mutat.

Ugyanígy igyekszünk az Ő mások iránti viselkedését úgy befolyásolni, hogy

udvarias, tisztességes, ugyanakkor méltóságteli legyen másokkal szemben, hiszen ezek a tulajdonságok a fejedelmek számára nélkülözhetetlenek.

Ennek legfőbb eszköze a gyakorlás, jelenleg még játékos formában, amelyben mi játszunk azoknak a szerepeit, akikkel a Főherceg beszélgetni fog. Egy ilyen gyakorlatnak feltétlenül meg kell előznie azt, ha a Főherceg nem akar zavartnak tűnni vagy nem akarja kínosan érezni magát az idegenekkel folytatott későbbi beszélgetésekben. A tapasztalat arra is megtanított, hogy az emlékekből és a szavakból önmagában sosem elég. Hogy a cselekvés sikere csak a képességekben rejlik. A puszta szabályoknak itt kevés haszna van, itt a gyakorlaton van a hangsúly.

A test fejlesztése

A testnevelésben az a fontos, hogy a testet egészségre és erőre, ügyességre, tisztességre és méltóságra neveljük. Mindenekelőtt Ő császári Fensége egészsége áll a középpontban, mert a rossz egészségi állapot elveszi az időt az oktatástól, megbénítja a szellemi erőket, és megnehezíti a felkészülést. A pedagógusoknak nem sok dolga van ezzel. Elpakoljuk, ami veszélyes lehet. Ügyelünk arra, hogy a Főherceg teste ne hevüljön fel, ne hűljön le túl hirtelen, és főleg ne egyen túl sok nehezen emészthető ételt, hogy ne sérüljön meg a játékban, és ne vegyen részt olyan dolgokban, amelyek az egészségére ártalmasak. Megakadályozzuk, hogy a túlfeszített mentális ingerek kórosan növeljék az idegek ingerlékenységét, úgymint a túl nagy szellemi igénybevétel, a szenvedélykitörések, a rémület, a félelem és az elragadtatott képzelet rendezetlen játéka, vagy a nyugtalanító érzések és ehhez hasonló dolgok. Részben ezen okok, részben az előző okok miatt soha nem mesélünk neki szellemekről vagy tündérekéről, mert még ha ezeknek nagy hasznuk is lehet a nagyon hűvös és lomha elmék fantáziájának serkentésében, az erős képzelőerejű gyerekekre mégis veszélyesebbek; képei túlságosan mélyen megragadnak, örökös szorongást és félelmet keltenek, különösen a sötétben, fokozatosan tönkreteszik a szellem pártatlanságát és erejét, és rendkívül károsak az idegrendszerre, így ennek szörnyű következményei gyakran egész életen át tartanak. Ezért nem adunk olyan könyvet a Főherceg kezébe, amelyet előbb nem olvastunk el, hogy megbizonyosodjunk arról, hogy semmi olyasmi nem fordul elő benne, ami idegtépő lehet, vagy más módon árthatna a Főhercegnek.

Gondoskodunk az érzékszervek megőrzéséről, élesítéséről, különös tekintettel a szemre, amelyet mindentől óvunk, ami gyengítheti, tompíthatja vagy képtelenné teheti, hogy a lehető legjobban használja most vagy a jövőben, de élesítjük a látást közeli és távoli tárgyakon egyaránt. Ugyanígy a fogak megőrzése is feladatunk középpontjában áll, ahogyan igyekszünk eltávolítani a Főhercegtől mindazt, ami akadályozhatná végtagjainak szabad használatát is, hogy megelőzzük a kéz- és lábfgyást.

Ha beteg Ő császári Fensége, csakis és kizárólag orvosának utasításait követjük.

Egészséges állapotában igyekszünk a Főherceggel minél több időt a szabad

levegőn és testmozgással tölteni; és még ha nem is vesszük II. Frigyes példáját, akinek unokaöccse a legzordabb időben is naponta több órát sétált, követendő példának tartjuk és úgy gondoljuk, hogy fokozatosan hozzá kell szoktatni a Főherceget a szélhez és az időjáráshoz, a hideghez és a meleghez, a száraz és nedves időhöz, és ezáltal meg kell edződnie. De figyelünk arra, hogy ezeknél az erősítő és keményítő gyakorlatoknál szigorúan figyelembe kell venni a célt, ám mértéktartóan, és mindig figyelembe kell venni a Főherceg testfelépítését, állapotát, mert ha túlzásba vinnénk, akkor ugyanúgy, mint a kényeztetés, megfosztana minket a teste gondozására fordított törődésünk eredményességétől.

Hogy magasztos tanítványunk testét ügyességre szoktassuk, minden testi cselekedetet, amelynek végrehajtására képes, egyedül fog végrehajtani, és mások segítségét csak akkor veszi igénybe, ha hirtelen időt kell nyernie, vagy ha az ügy meghaladja az erejét.

Fejleszteni kell a kézügyességét, erősíteni kell az izmait általában, és élesíteni az értelmét és az ítélőképességét, ezért mindenféle kézműves mesterséget ki kell próbálnia. A nyár lehetőséget ad falusi tevékenységekre, kertészkedésre és egyéb, ház környéki teendők elvégzésére. A téli hónapokban a Főherceg az esti órákat különféle karton-, fa- és fémmunkákra használhatja. Hamarosan tanárai irányítása alatt kartonból készít egy dobozt, amelyben rekeszek vannak a pénzének, és még az írószerek, matematikai segédeszközök és hasonlók tárolására. Nemsokára olyan eszközökkel dolgozik, amelyek felügyeletünk alatt és kellő körültekintéssel soha nem okozhatnak kárt: kézi fűrészekkel, fúrókkal, vésőkkel és hasonlókkal. És örül majd, ha egy egyszerű madárbázat vagy repülő sárkányt tarthat a kezében, amelyhez mindennel elő voltunk készülve, és amelyből már csak az utolsó darabok előkészítése és összeszerelése maradt meg neki. Hamarosan vas- vagy sárgaréz-huzalt kalapál a kis üllőjén. Nemsokára a mércének szánt sárgaréz szélét reszeli először durva reszelőkkel, majd finom reszelőkkel egészen a húzott vonalig, megadva a kívánt végső felületet.

Addig is a táncmester gondoskodik a jó modorról és a testtartásról. Nemcsak táncra, hanem minden testi illendőségre és mozdulatra oktatja a Főherceget, hogy azokat könnyedén, kecsesen és méltósággal végezhesse.

Mi ehhez azzal járulunk hozzá, hogy egyrészt nem engedjük, hogy a Főherceg eltérjen attól, amit tanult, következőképpen részoktatjuk őt is ugyanerre, másrészt úgy, hogy nagyon odafigyelünk magunkra, és nem kerülünk bűnös hanyagságunkban olyan helyzetekbe, amelyek utánzása szemtelenségre vezetheti. Általánosságban igyekszünk rávenni, hogy úrrá legyen a testén, és az már korán teljesen az irányítása alatt álljon. Soha nem meséljük el neki, hogy erejét illetlen vagy értelmetlen módon használta, ami gyerekkorában elkerülhetetlen volt, mivel a földön mászott, nyugtalan mozdulatokkal hánykolódott a székeken vagy a kanapén, vagy valakinek az ölébe kapaszkodott. Ez az izgés-mozgás azt eredményezheti, hogy a helyes magatartás szabályait átlépi, ami figyelmetlenséghez, lustasághoz vezethet, ezért meg kell akadályoznunk, hogy ezt csinálja, és hogy lássa, hogy egyenesen kell magát tartania, és a testtartásnak

vagy egy bizonyos szellemi tevékenységet kell tükröznie, vagy egy bizonyos célból végzett testi tevékenységgel kell kapcsolatban állnia.

Minden későbbi gyakorlat, legyen az rajzolás vagy zongorajáték, futás, ugrás, mászás, labdajáték, vagy a maga idejében lovaglás, vívás, voltizsálás, nagyban hozzájárul ahhoz, hogy izmait erősítse, érzékszerveit élesítse, hogy végtagjai erőssé és mozgékonyvá váljanak.

Ez lenne a kitűzött cél, amelyet eljárásunk alapelvei szerint az előre meghatározott időszakban, Ő császári Fensége hetedik és nyolcadik életévében szeretnénk elérni. Ezennel Felséged elé terjesztem e tervet, és ha Felséged megadja Legfelségesebb engedélyét, akkor legfontosabb kötelességünké tesszük, hogy pontosan ennek megfelelően járjunk majd el. Mi nem ismerünk tiszteletteljesebbet a szakmánknál, és semmi sem fontosabb számunkra, mint hogy tudásunkat teljes egészében Nagyságod szolgálatára bocsássuk. Minden erőnket összeszedjük, hogy egy oly fontos ügyben, mint az uralkodóház egy nagy reményű és felvilágosult csemetéjének nevelése, Felséged bizalmát elnyerjük és megtartsuk.

Bécs 1809 Március 31

Felséged alázatos szolgája, Demetrius von Görög”